

Осінь прийшла така, що білі, руді і чорні коти носили з мокрих полів мокрих мишей мішками. Теплі ще з літа, сумні польові дороги поволі хололи, самотньо даленіли під лісосмугами вдень, а в затуманених надвечір'ях під придощеним на ніч сонечком мідно поблискували, ніби политі олією. Тьмяно відсвічували боки, грива і хвіст й моєї Манюні. Нога за ногою, понуривши голову, Манюня потихеньку тягнула купленого позаторік у циганів любого мені воза. З трьома залізними дугами для брезенту, навіть з ручним гальмом, що поржавіло стирчало біля чобота збоку, наш віз-халабуда на гумових колесах рівно котив по жовтій дорозі й наче дрімав. Снилось щось на ходу і Манюні. Приколисана проти ночі скіфськими могилами, — а вони увесь день йшли біля нас в порожніх полях, — Манюня не оглядалася не лише на мене, але і на свого синочка Орлика, — чи не відстав — бо Орлик любив відставати. Ось і тепер він задивився на страхопудне, мов чорна повітряна куля, сороче гніздо на акації в лісосмузі, задер голову, став і стоїть. У гнізді наче нікого нема, та — є. Орлик того не знає й через те не підозрює, що сорока, аби дурно не мокнути на всохлім вершку деревини, склавши човником крила, впірнула в колючу свою домівку, в її темний і круглий отвір, і там, у рябій, як і вона, гніздечковій теміні тепленько вмостилася, слухає дощик й мовчки сидить. Дзьобик її не ворухиться. Не ворухнеться під нею внизу на дорозі й Орлик. Допитливим оком сорока вже провела вздовж лісосмуги нашого воза, простерегла Манюню й запам'ятала мене — похиленого на сидінні, в куфайці і картузі подорожнього чоловіка... Тепер під нею з'явився Орлик. Ще один за сьогодні кінь, лише дитина: на гінких горіхових ніжках, з іще невідсохлим пупком під тугеньким животиком, цей коник-хлопчик зловив у свої придощені очі сороче гніздо й розмірковує, що воно за таке?.. Орлику півтора місяці і це його перший вихід в осінній світ. Він ще ніде не був. Ні він, ні його ровесник, рябіший аніж сорока, цуцик Султанчик.

Султанчик. Я ще не бачив його й не знав, як звати, але одного разу якоїсь ночі саме його дзявкотіння з подвір'я хати моєї сестри долетіло до

мене через Атлантичний океан у Сполучені Штати. Його домашнє, затишне гавкотіння дотягнулось до мене в Нью-Йорк, де з місяця в місяць, вранці щодня з готелю, одягнувшись по формі номер один, я йшов на роботу — на засідання Асамблеї Організації Об'єднаних Націй... А як Султанчик заскімлив, коли мій надхмарний літак повертався назад додому — знову над океаном, над череп'яними дахами Європи до вересневого Києва. Похлинаючись радістю, Султанчик завищав вже й у Києві, аби в квартирі я не засиджувався, а, поки тепло, збирався в гості до них, — в край вишняків, соняшникової олії і з кукурудзяної муки розкішної мамалиги.

Мій звіт про роботу в Об'єднаних Націях на колегії міністерства було заслухано, і я зібрався.

Я знову рушив в дорогу. Але вже не в ту, що так чіпко тримала мене в постійній напрузі, а ту, в якій приємно душі й легко очам, коли ранок і день, вечір і ніч сіріють, біліють, голубіють, темніють тобі такими, як їх сотворено — без метушні і галасу... Взявши гостинці і для дядьків заграничне куриво, я відпустив гальма. І коли вже за Києвом в дзеркальці автомобіля нетерпляче промиготіло чотириста розгонистих кілометрів, я ступив на спориш і обійняв сестру, де півтора роки тому лишив свою циганську Манюню. Я рвався до неї, до воза, до степу, не знаючи ще тоді, що в Манюні знайшовся вже й Орлик і кимось підкинутий на подвір'я його товариш по крутанні та біганні цуцик Султанчик — саме його непосидючий голос щебетав мені крізь простір і час в Америці...

2

Минав третій день, як ми всі вчотирьох, — я, Манюня, Орлик й Султанчик, — тримаючись подалі від шосейних доріг, польовою доріжкою тягнулися над принишкою по-осінньому, несміливою Кодимою. За довге своє степове плюскотіння, обкидана з берегів селами та містечками, замукана чередами корів, перегороджена бетонними та земляними гатками, не річка й не річечка, Кодима вже не знала й сама хто вона є

насправді. Приїжджі, а від них й легкодухі тутешні взяли за звичку зливати в неї мазути й масла, кидати дохлих котів та собак і говорити, що в ній завівся якийсь небезпечний заразливий вібріон...

Зневажена й упосліджена, Кодима посеред того чи того села раптом провалювалася крізь землю й текла в пільмі під землею. Текла навпомацки, а тоді, задихаючись без повітря, випірнала з землі далеко в полях і, кручено оглядаючись навкруги, приходила до тями: швиденько обсаджувалася очеретами, застелялася ряскою, навіть заводила собі для душі приховані зарічки. У тих потаємних зарічках в очеретах до своїх півників сокотили червонодзьобі водяні курочки, а недалечке від них на теплім осонні вилежувалися сонні вужі, та, ніби перевернуті догори дном полив'яні мисочки, вічно задумливі черепахи...

Наближався ошатний вечір. Попелясті стрижі, черкаючи крильцями Манюніні боки, вечеряли біля неї останніми літніми мушками. Обвіваючи крильцями неговіркового мене, стрижики ловили мушок, що вилися й понад моїм, нагрітим від ранку, не холодним для них картузом. Набіганий досхочу, Орлик ледве за возом плентався. Надивлені на досі незнаний простір і волю його здивовані очі опускалися у дрімоту. Лише Султанчик, звісивши кінчикок язика, гасав біля нас в недавно скошеному по шию, вже безголовому соняшничинні. Раз-по-раз цуцик вигулькував з нього, аби поглянути, що ми в нього є, що ми нікуди не ділися, і знову щезав у тім сизо-синім паліччі. Від невпинного нюхання Султанчиків мокрий чорненький носик аж розпух і набряк ...

Старою, зарослою буркуном прибережною стежкою ми далі котили над Кодимою, коли праворуч від нас в прижовклих очеретах щось привабливо засиніло. Я притримав Манюню й звівся на ноги — за очеретяними качалочками ховався синій кодимський зарічок, а біля нього, немов пришта до синього зелена латочка, зеленів моріжок. Понад ним, торкаючись лише подихами, тріпотіло двоє біленьких у чорну крапку, не зважаючих ні на кого метеликів. Посередині моріжка, ніби навмисне кимось посаджений і забутий, як та сирота, малиноюю квіткою-головою цвів старий довгов'язий будяк... Манюня подивилась на

мене змореними за день очима і я зрозумів: усім нашим гуртом ми зупинимось на ніч саме отут — при зарічкові на моріжку.

До нього ми й завернули. Просуваючи себе і воза крізь потихеньку, потай від самих себе жовтіючі очеретини, Манюня пішла обережніше. Під колесами захрумкотів сірий пересушений солонець і запахло гіркою сіллю. Султанчик апчихнув, а Орлик покліпав на прямовисні над ним очеретяні нетрощі і притулився мордочкою до голоблі. Він задихав поруч з Манюнею, мовби ніколи від неї й не відбігав...

"Тррр!" — сказав я Манюні, коли вона ступила на моріжок передніми копитами: пізніше, коли її випряжу, вона на ньому, нестоптаному, зможе попастися... Метелики помітили нас й перелетіли на малинову голову будяка. Коли ж, як до себе подібних, рябеньких, до них підмахов хвостиком Султанчик, вони знялися й потріпотіли на зарічок, де мало не сіли на зеленкуваті голови вужів — роздивляючись нас, вужі повистромлювалися з води і поніміло з води стирчали.

Я випряг Манюню, та попастися вона не схотіла, забрала поглядом застелену ряскою незайману Кодиму і схилилась над зарічком. Вужики повпірнали, а Манюня, легенько пирхнувши, тугими, як очеретяні качалочки, коричневими губами доторкнулася до вологи...

Орлика потягнуло до будяка. Орлик заходився навколо нього кружляти, не так коло нього, як біля його малинової квітки. Вона, пахуча, видно, задурила голову Орликові добряче, бо йому закортіло її не лише понюхати, а ще й лизнути. Що він й зробив. Обминаючи мордочкою голчасте листя, він наблизив до малинового меду свої пасльонові очі, приготувався до нюхання і лизання, як раптом будяк шпигонув йому кількою в носа. Орлик відскочив від нього, ніби від батога, й не тямлячи що відбулося, дременував до Манюні. Заховавшись їй під живіт, під її невеличке, як темна чашечка, вим'я, передихнув, затим уперся ніжками в моріжок, прицмокнув і заходився вечеряти вечірнім маминим молоком.

Заходився порядкувати і я, бо поки і їхав, й дививсь, і втішався своєю мандрівочкою, мій реманент на возі потихеньку розворушився й почав подзеленькувати та бряжчати: чотири каністри з водою — одна для мене і три для Манюні, а поруч з ними залізний ящик — сокира, молоток, лопата, щипці, зубило, цвяхи, запасні для Манюні підкови, — довелось відтягнути на різні боки, аби каністри і ящик поміж собою не дотикалися. Ще один ящик з посудом — миски, ножі, кухлі, казан, сковорода, мідна ступка для кави — довелося відсунути від дубової діжечки, що служила мені для харчів, а поміж ними, аби не грюкали, покласти мішок Манюниного вівса...

Тепер: куди діти килим й брезент? Цей обгорілий килим і кучугура пропаленого брезенту, що їх ще тоді, разом з Манюнею й возом, цигани примусили мене в них купити, — загромадили віз на третину. Нащо з ними вожуся? Для чого вони й Манюні, що їх, бідна, тягне? Був би я циганом, кочував вкупі з жінкою й дітьми в спеки й морози і рік, і два й усе весняне, літнє, осіннє й зимове життя на килимі під брезентом — хто б тоді що говорив? Та коли в тебе лише тридцятиденна відпустка і ти, нікому незнаний і невідомий, з тихою насолодою злизуєш з губ дощове моросіння й крізь те моросіння золотаво-імлавий вересень, затамувавши подих, стоїть у небі і на безлюдді, — що тобі треба ще? Нічого. Маєш на возі два кожухи. На ніч одного стелиш, другим вкриваєшся, мостиш під голову покритий рядом оберемок соломи, лежиш під місяцем чи без нього, вмикаєш приймач або не вмикаєш його зовсім, світиш ліхтариком, читаєш чи дещо пишеш, — біля тебе твій кінь з лошатком, собака, нехай і поки що цуцик, козацький притихлий степ з колишнім іменем Дике Поле, а по-теперішньому — спільні колгоспні ниви...

Поки я, накинувши збоку на дуги, провітрював килима і брезента, від яких до сих пір пахло циганським димом, Орлик влігся на моріжку під Манюниними очима. Задрімала й Манюня. Вона завжди дрімала стоячи. Лежачою я ніколи її не бачив — як і кожен при силі кінь, до старості літ вона спатиме на ногах...

Султанчик надібав на моріжку черепаху. Подумавши, що перед ним лежить в траві камінець, Султанчик взявся гострити об нього зубки. Камінчику це не сподобалося. Визирнувши з-під лопушка, що об нього обточує зубки непоказний з себе цуцик, він зненацька ожив і подибав до зарічка. Султанчик спантеличено дзявкнув. Хвостик його завмер. А горбкуватий камінчик чимчикував до води! Султанчик стрибнув за ним й перегородив йому шлях. Камінчик завмер удруге... Саме тоді з безгомінного поля цуцикові почулося щось таке, що вушка його настовпжилися. Повела головою й Манюня. Помітив і я: польовою дорогою, що сіріла з соняшничиння до Кодими, їхали велосипедисти. Вони з'явилися з-під жовтобоких при небозводі хмарин й, налягаючи на педалі, замиготіли вдалечині тоненькі, як комарі. Всього їх було з десяток і кожен, витягнувши над кермом шию, чесав у нашому з Манюнею напрямку. За велосипедистами, наздоганяючи їх, забурчали з люльками мотоцикли й пухкаючи із вихлопних труб голубими, чорніючими на очах, клаптями диму, посмикали до Кодими вкупі. Та ось їх, — і тих, і тих, — від того ж таки жовтобокого небозводу, наздогнали кілька легкових автомобілів. І через те, що інших доріг тут не виднілося, а звертати в соняшникове паліччя автомобілям не личило, то, натискуючи на сигнали, вони почали розганяти на бур'янисті узбіччя і велосипеди, і мотоцикли. Мотоцикли з велосипедами підняли крик і разом з клаптями чорного диму над полем піднялися й чорні слова. Автомобілі вирвалися наперед, та ненадовго, їх, як і решту колимських паломників, обігнали два бронетранспортери. Ламаючи та кришачи соняшничиння, бронетранспортери ломилися до Кодими навпрошки, і коли когось іншого ця яриста, в рівчаках та баюрах земля ще труситиме навіть вві сні, то для їхніх всесильних коліс вона була за курортну прогулянку. Бронетранспортери нарізали щодуху й завиграшки, а їхні зенітні кулемети на броньованих обладунках стриміли в зеніт чітко і однозначно.

Та втриматися попереду хоробрі бронетранспортери все-таки не змогли. Перегнавши велосипеди, мотоцикли й автомобілі, їх наздогнав й перегнав вертоліт. Він несподівано випав з неба, з нізвідки й з нічого, і похнюпивши голомозу голову, проскрекотів не лише над паломниками, але й над своїми родичами по службі — відважними

бронетранспортерами. Переганяючи їх, вертоліт понад ними немов засміявся, і вже за хвилину сідав біля нас на буркуновій стежці. Поки він втихомирювався, з нього ніхто не виходив. Коли ж пропелер пример, його круглі, в зелених й жовтих розводах двері хитнулися й з них, схвильовані і веселі, нетерпляче повискуючи, вискочили собаки. Перекидаючись через голови, чорнолискучі гавкунчики почали відмічатись на всьому, що навкруги лежало й росло. Найперше, що зробили вони, так це обдзюрили вертольоту його колеса. Затим примочили стежку. Не обійшли увагою й очерет. Ті очеретини, які песики прикропили, заблищали навпроти вечірнього сонця, наче новенькі. Потім песиголовці метнулись до Кодими, аби відмітитись і на ній, коли наштовхнулися на нашого воза. А тут ще й Султанчик вищирив білі зубки. Правда, Султанчик, шкірячи проти свого собраття свої войовничі зубки, про всяк випадок, став відступати до воза — вискочив на голоблю, з голоблі на передок, де біля мого чобота причаївся...

Побачивши огрядного, з дугами екіпажа, а на ньому й немало мене з віжками в темних руках, вертольотні барбосики знітилися і немов за командою, гунули всі назад, під обвислий пропелер. Під ним вони повлягалися й стали чогось чекати. І дочекалися: з вертолітних дверей на їхні голови вилетіло, кимось їдене і недоїдене, копчене теляче стегно! Воно метельнуло так, що могло би собою покалічити й вовка. Собацтво розскочилося, але догризати стегно не стало — собарництво любило щось пашистіше і свіжіше. Зате зраділи мурашки. Вони, що жили тут при стежці під зрізаною шапкою соняшника, саме заготовляли харчі на зиму й для них ця теляча гомілка прилетіла негаданим подарунком. Їм, дорослим мурашкам, і їхнім, як мак, малим дітям стане чим харчуватися до весни...

З круглих плямистих дверей, в плямистих штанах й сорочці, з короткою зачохленою зброєю впоперек живота, з'явився ширший як довший, такий собі оберемкуватий чолов'яга. Його жовті зернисті очі одразу ж нагледіли велосипеди, мотоцикли й легковики, що вже сюди притряслися й порозлізалися по колимському прибережжі. Кожен з мисливців, — а були то сільські дядьки та городяни з містечок, — заводив

скраю в очерети свої колеса і там їх, як міг, маскував. Дехто з легковиків, наламавши соняшничиння, обкладав ним свої драндулети просто на бережку. Не маскувалися бронетранспортери і вертоліт. Жовто-сіро-зелені, вони так підробилися під поле й очерети, що водяні курочки, вужі й черепахи сприймали їх, як своїх. Приймали вони за рідню і мисливців-дядьків, що вирядилися всі як один на один підбір у своє вже давно відслужиле й поношене армійське обмундирування. Хто зодягнув стару, кольору старої городньої зеленини, гімнастерку, а хто — оторочений на рукавах, зеленявий офіцерський кітель; були і в зеленкуватих танкових шлемах, а декотрі і в зеленкавих плащах протиатомної безпеки. Іншої одежі на них не було. Вічнозелені, вони, здавалося, в цьому єдиному на все життя одязі народилися і в ньому, мабуть, і помруть...

Дядьки підперезалися патронташами, мовчки накурилися гадючих сигарет, затоптали недопалки в солонець, цвіркнули тютюною слиною, взяли зручніш рушниці й пошурхотіли в засідки. Обережуватий чолов'яга, той, що нависав з плямистих дверей, перечекав, поки їхні вицвілі спini потонуть в очеретах, розчохла рушницю свою й сплигнув у буркуні. За ним, гупнувши чобітьми, приземлилося шестеро його напарників. Зраділі їхній появі, собаки, злегка покусуючи один одного, знов почали перекидатися через голови...

Семеро їх та їхніх лягавих рушили вбік нашого воза... Коли вони ще сюди підлітали, то чи з вертольота його не помітили, чи їм позавадила теляча нога, над якою вони потрудилися у вертольоті, бо тільки тепер, помітивши слід від вазових коліс, — то аж нагнулися й ніби його понюхали! Вони здогадалися: на їхнє мисливське місце затесався якийсь колгоспний Іван! Гнати його втришия!.. Вони різко про щось перемовилися й двинули по моєму сліду! Сухо ламаючись під їхніми чобітьми, очерет застріляв.

І — з'явилися. Рушниці в їхніх руках звелися на мене ніби самі собою, а задимівшись від люті, собаки зробилися ще чорнішими. Мить — і з Султанчика й з мене полетіло би тільки дрантя!.. Та дрантя не полетіло. Нас врятував віз. Не знати чому, наші гості заходилися його розглядати.

Видно, подібних возів вони ще не бачили: їхні очі не проминули ні килима, ні брезента, ні навіть ручного гальма, що, наче флагшток, стирчало біля сидіння. Оцінили й Манюню. Та Манюні вони були, як п'яте колесо до воза, — вони їй були ні до чого. Байдужим поглядом вона подивилася кудись поверх їхніх голів і знову торкнулась губами зарічка...

А ще наших гостей зупинила моя одежа. Півгодини тому, аби в цьому маленькім раю не паритися, я скинув куфайку і одягнув яснобілу, з бронзовою застіжкою до колін, фланелеву куртку, а замість землистого, наче коров'ячий ліпах, картуза — зелено-лимонного, кольору папуги, високого американського кепа з американським прапором над козирком. Пізніше до мене дійшло, що саме американський прапор і захистив мене від неминучих випробувань, бо лиш гості на нього глянули, то одразу ж почали поблажливо усміхатися. І як могорич за доброзичливі усмішки, я вже намірився видобути з діжечки пляшку, коли на руці їхнього начальника запищав годинник. Вони — усі семеро — спохопилися, похапцем мені відкозиряли, відвели рушниці на зарічок й бігом потупотіли через моріжок — довгов'язому будяку збили в траву його малинову квітку й занурилися, наче пінгвіни, в ближчі до Кодими очерети.

Від замаскованих велосипедів, мотоциклів й автомобілів дужче запахло мастилами, а від зачаєних бронетранспортера та вертольота потхнуло ядучою пофарбованою тишею. В полі, за соняшниковим паліччям нижня половинка сонця вже сіла, верхня над нижньою ще жовтіла, коли з північного схилу неба щось, наче дощ, зашуміло і, стрімко накочуючись, погнало поперед себе тривогу. Я підвів голову. Так і було: з потемнілої півночі, підсвітлені знизу жовтою половинкою сонця, по одній, і по дві, і роями на нас налітали посріблені крапельни. Не встиг я зогледітись, як схожі уже на крилаті злитки, вони зашуміли понаді мною і понад схованими в очеретах вертольотчиками й дядьками... Отут і всадило. Поривчасте небо вмах зупинилося, пішло шкереберть, і на мене й на Кодиму посипалися качки. Вони сторчака шльопалися об воду, шухкали в очерети, а моріжок від їхнього пір'я став сіро-білим, наче всіяв його раптовий сніг... Рушниці били — аж репали. Кодима зіщулилась й

змеркла. Пороховий гар зачадив її всю. Зрешечений очерет дрижав. Собаки, несучи зажма з води іще теплих птахів, отупіло сопли...

Перша качина хвиля вилягла до крила. Зробилося темно й заморосило. Стало на мить наче тихо. Та лише на мить: пробиваючи виструнченими шиями простір, за першою хвилею скипіла крилами друга, третя й четверта... Ці качині вали налягли ще затятіше, вони ніби самі летіли на битву з рушницями. Я навіть подумав, що вже тепер проти них рушниці не встоять — птахи зметуть їхні паскудні дула і прошумлять своєю дорогою, якою летіли у вирій їхні душі і голоси з року у рік завжди...

Та, як і вперше, нічого з того у птиць не вийшло. До рушниць підпряглися бронетранспортери — їхні зенітні кулемети вдихопелили так, що як тільки в качку влучали — від неї лишалось порожнє місце. З броньованих обладунків вишугнуло кілька жовтих ракет. Вони лопнули в небі, як чиряки, і в їхньому мертвому світлі небо стало не небом, а хлипким місивом з качиних лапок, спинок і шийю. Зенітні кулемети й рушниці лупили наввипередки. Кілька разів з двох боків влучило й по нас: дріб, впиваючись у віз, засичав. Я кинувся запрягати Манюню. Запорошена качиним пір'ям, вона вбігла в голоблі сама. Орлик звалився під колесо. Чи він ударивсь об нього, чи його вбило, бо Манюня од розпачу заіржала. Я підхопив Орлика на руки й поклав його на качок — їх вже нападало, мертвих, мало не половину воза...

Крізь обшморгані очеретини, по хрускотливому солонцю, хапаючи ніздрями продимлену темінь, одним духом Манюня винесла нас на буркунову стежку, під лопасті затаєного вертольота. Чорно й навалисто він загорбатів над нами, і під його сталеву лапою Манюня зіщулилася і присіла. Вертолїт ніби чекав, аби й нас вполювати. І вполював. Він приграбастав нас разом усіх, і мені уявилося, що з-під його павукової лапи ми вже нікуди не вирвемося...

Зігнувшись в голоблях, без передиху, шурхаючи в нескінченному соняшничинні, Манюня, а з нею притихлі ми, втікали від колимського побойовиська. За нами ще дихав пороховий чад, і чим далі ми від нього відкочувалися, тим невідчепніше він за нами тягнувся. Над нами кричала качка. Не інакше як з вибитими дробом очима, вона кидалася в сліпому небі й не знала, куди летіти...

Манюня то йшла, то поривалася бігти. Наш нашпигований дробом віз для неї розбух, став немов без коліс, не їхав, а повз. Перегнута в голоблях, Манюня натужувалася, губи обпухли піною, наче їй щось було пороблено, але вуха ловили все: чи різав тишу раптовий заячий зойк, чи коли перед очима з теміні в темінь чорним вогнем плигав тхір, або коли здалека дзявкали лисенята...

Соняшничиння скінчилося, і в Манюнині боки зашелестіла нескошена кукурудза. В її вже безсилому листі ми загубилися й потонули. Тут нам стало затишніше й тепліше. Я попустив віжки й поклавсь на Манюню — нехай везе куди хоче і де зупинимось, там і будемо. Манюня пішла спокійніше. Вона заспокоїлася ще й від того, що, час від часу, до неї з воза подавав живий голос Орлик. Орлику вторив Султанчик — його, як заблукана павутинка, тоненьке скімлення ще довго прялося в темряву, і кукурудза, стоячи під моросінням, його безшелесно слухала...

Скільки і де ми потім блукали, я, хоч би й хотів, не запримітив. Зсутуленого на сидінні, мене обплела сонливість і, мабуть, заснув, бо побачив себе не в себе на возі, а в небі між хмарами, даленіючим вертольотом! Я став тим самим жовто-сіро-зеленим гелікоптером, що на очеретяну Кодиму притарабанив вояк-мисливців. Але тепер у мені-вертольоті, припавши до круглястих віконець, на приставлених стільчиках плямистилися не вояки, а чорніли собаки — разом з собаками я відлітав у вирій. Ми пролітали над Кодимою. Кодима знову була щаслива. З її поголубілого зарічка з нами прощались вужі. Вони повипиналися на очеретини й розгойдуючись на них, очеретяними качалочками махали у наш вертольотно-собачий слід. Раділи й водяні курочки. Вони знову засокотіли до своїх дженджикуватих півників, а

невтомні в любові півники, топчучи курочок, поскубували їхні оксамитові шийки... Один лиш старий довгов'язий будяк, позбувшись своєї єдиної малинової квітки, стояв сиротою поміж черепахами на моріжку й ніяк не міг дошолопати, як з ним на старість могло таке сколотитися...

Де прошкуючи навмання, де покинутими стежками ми проїхали ніч, проїжджали вже й день, а Манюня не зупинялася. Натягувала посторонки, вслухалася в круглу, як дзвін, осінню молоду порожнечу й не хотілося їй нічого. Яри мінялись ярами, пшеничні стерні переходили у гречані, просяні зливалися із ячмінними. Чубчиками далеких димів позначались далекі села. Сиза хмара над нами нагадувала скіфську могилу — скіфських могил тут, у південних полях, було як у небі хмар... Час від часу я йшов поруч з Манюнею. Після колимської лупанини вона перестала мене визнавати й дивилася, як на чужого, але пізніше, видно, згадала, що я господар її, і ми прошкували далі, кожен думаючи про своє. Не знаю, про що Манюня, а я про качок — як мені їх позбутися? Чи кермувати в якесь село і вуличками попід хати зайнятися бартером:

— Дикі, дикі качки! Не продаю, а міняю!..

Міняю — на що? На що би їх обміняти я так і не знав — не придумав...

Коли-не-коли на ходу під Манюню підбрикував Орлик, тицявся їй у вим'я, на ходу підполуднував, і знову летів напару з Султанчиком, ганяв обіч воза і вмить ціпенів, коли з-під його копитаць зривалися коники-стрибунці...

Пахло осінню й літом разом. Поміж воцаними стернинами білі дрібненькі грицики цвіли поруч із червоненькою заячою конюшинкою і їм гарно було усім, бо так, як вони, під цю пору в полях не цвів уже ніхто... Хоча на межі, де одна лісосмуга межувала із другою, ще майоріла мальва. Але цвіла вона вже не так. Сім пурпурових — аж чорних! — квіток ще завзято пашіли на ній від вершка до середини гінкого стебла, тоді, як

її літні квіти вже відцвіли, вони стали тверді, мов камінь, й перетворилися на кам'яні коричневі гудзики...

Біля мальви стежка розвилювалася. Манюня пристояла — під яку лісосмугу звертати? — і завернула під ту, під якою ми тепер їхали. Зліва від нас, похилене вниз, лежало німе бурякове поле. Сірі купи обчищених буряків, купи зеленої бурякової гички ніби сповзали полем у туманець, що напливав з даліни безлюдного надвечір'я. "Як будемо так, не спиняючись, іти та йти, то нас прихопить не лише ніч, але з ніччю й туман, і куди ми тоді будемо сліпати?" — подумав я і вже зібрався було щось робити, коли Манюня — моя Манюнечка! — по-хазяйськи, рівненько поставила копито до копита, тихенько пукнула і — зупинилася. Я глянув праворуч — у лісосмугу. Манюня спинилась якраз проти такого місця, де акації при землі розходилися півколом, а зверху, вгорі, з іще одним сорочим гніздом на додачу, сходилися гіллям. В цьому сухому затишку можна було не лише поставити на ніч воза, але й, коли треба, розповіти вогонь.

Було тут і двоє наскрізних дверей: одні виходили на буряки, а другі — на скіфську могилу, що принишкло руділа на тому боці вже зібраного баштану. Мабуть таки, баштану, бо пахло динями. Присвітлена придощеним сонечком, скіфська могила й сама кругліла на баштані, як незнайдена в бур'янах диня-дубівка...

До цієї затишної місцини ми й завернули, і я виправив воза так, щоби, коли засну, мені пахло в обличчя динями. Тоді випряг Манюню, розвернув у голоблях очима до передка воза, між передком і сидінням поставив й налив їй з каністри відро води, в друге відро відсипав з мішка вівса, Орлику та Султанчику відломив і подав по кусневі хліба, собі на сидінні, на простеленій полотнині нарізав сала, обчистив зубок часнику, дістав з діжечки подаровану колись моєю давньою любов'ю золоту чарочку, відкрив ще з американських запасів пляшку віскі, ліг на кожух, другим прикрився, і ми, всі вчотирьох, почали вечеряти. Наливши чарчину, я привітав Манюню з нашим новим пристанищем, цокнувся з її одним і другим відром, і ми випили. Лише свою я перекинув одразу, а Манюня зі

свої чарки-відра смоктала й смоктала... Як усі ті, що після першої не закушують, я собі повторив по другій і за цим разом цокнувся з Манюниною вуздечкою. Тим часом Манюня занурилася губами в овес. Я чув, як її молоді сильні зуби захрумкотіли зерном з такою насолодою, що і мені захотілось вівса і самому стати конем. Через те я налив собі втретє... Останній промінь пристепоного сонця горів й догоряв у моїй золотій чарчині. Він робив її ще золотішою. Я перекинув її втретє і вже без променя й віскі, моя чарчинонька враз потемніла, наповнилась темінню, як і Манюнині очі... її очі стояли навпроти моїх і я, тихо вдивляючись в них, бачив, що в них було — там туманіла невідома мені безсловесна душа... Темною рукою я налив свою темну чароньку знову й підняв за здоров'я Манюні, за шість тисяч Манюнених років, бо саме отут, в тутешніх степах, шість тисяч років тому чорняві, схожі на мене хлопці зловили дику її і приборкали. Вони її загнуждали, подумали, а що ж далі, і винайшли колесо. Потім подумали ще — змайстрували воза та й запрягли в нього Манюню навіки-віків...

Тепер на місці тих хлопців її поганяю я, чіпію серед поля на дермантиновому сидінні, вщупую голову в плечі або лежу на кожусі і кожухом вкриваюся... Вночі Манюня ставала жаркішою. Орлик те знав і тому на ніч, лежачи на бур'янці перед нею, не скручувався калачиком, а влягався на всю свою довжину, бо так увісні швидше ріс — вранці прокинешся, коли глянь, а ти вже на чверть копитця зробився вищий...

Поки Орлик поволеньки підростав, Султанчик перебрався до мене й поліз під руку поластитись, щоби тоді, як я його приголублю, лизнути в щок і потім гавкати усю ніч, коли треба й не треба... Я погладив Султанчикову вже схолоднілу на вечір голову, аж його притишені вушка раптово стислися, як пружини. Кого він почув — їжака чи лисицю? Він виковзнув з-під долоні, передніми лапками зіперсь на облявок воза, намірився гавкнути, та не гавкнув. Щось його стримало і він оглянувся на мене. Я придивився: де по коліна, а де по груди в тумані з бурякового поля по одному й по двоє просто на нас коливалося дев'ятеро сотворінь. Що то не люди, не звірі і не чорти — я здогадався одразу, хоча подібні вони були до перших, других і третіх. Коли ж я придивився пильніше, то

зрозумів: то туманіли привиди. Тьмяно й гойдливі поміж біластими купами буряків вони чвалали кудись на південь — переселялися з півночі в теплі краї від насуваючої зими. На їхніх спинах горбилися клумак з харчами. Пригнуте тими своїми клумаками-горбами, теплолюбиве привиддя совгало ніби навпомацки і мов невидюче. А ще біля нього з боків маячила сторожа — в її невидних мені руках над туманцем гостріли хитливі списи...

Не знати чому й для чого, та я звівся на ноги, одяг кожуха й поміж возовими дугами застовбичив і сам, як стовп, як темно-буре примарище... А привиди наближалися. За хвилину вони вибредуть на дорогу, де і світліше й твердіше, і можна буде передихнути... Тож треба було їм так тяжко цурпелитися степами, аби саме на цьому акацієвому місці вийти на мого воза? Та і мені з Манюнею стати якраз на їхньому прошкуванні.

Вони вигреблися на обочину й, не скидаючи зі спин клумаків, позбивались до гурту перепочити, коли, глянувши вгору, покам'яніли: з-під пазуристої гілки акації зверху над ними стояв і дивився в кожусі я. Темно-бурого та кошлатого, вони прийняли мене, очевидно, за якогось свого привида-начальника, якого вони боялися, бо їхні лиця зробилися ще бідолашніші. Навіть туманчик, що ним вони дихали, завмер на їхніх вустах, мов неживий. Вклякла й сторожа. Ще як вона миготіла в примар списками по боках — то були воїни. Тепереньки, зблизька переді мною жалісно мекаючи, ті вояки перетворилися на звичайних сільських задрипаних кіз й замість правдивих списів з їхніх козячих голів стирчали гострі, як списи, роги.

— Дівчата! — звернувсь я до кіз, чи то пак, до примар. — Вам часом качок не треба? Ось вам по качечці! — й нагнувшись, взяв кілька за лапи і замахав над собою. — Гляньте, які ловкенькі!

І тут сталося те, що могло би хіба приснитися: мертві качки в моїх руках несподівано крякнули...

Тепер онімів уже я. Бо чи міг я тоді в гарячкуванні збагнути, що од махання в качинім пір'ї з'явиться вітер, а з їхніх зів'ялих ший видихнеться повітря, яке вони задихнули іще тоді, коли їх решетили над Кодимою?.. А ще — заскрекотіла сорока. Почувши її, на цвинтарний її голос позліталось з лісосмуг ціле сороче кодрло. Аби сховатися десь від його базарища, Орлик забіг під Манюню. Султанчик шугнув під сидіння... У верещанні сорок, з піднятими над головою качками, я, мов заведений, не переставав ними мотати. Примари сахнулися і разом з козами кинулися навтьоки. Тепер їхні горби-клумаки не гнули їх до землі, а пхали вперед. Клумаки вже самі котили примар по жовтотуманній дорозі вниз, коли одна примара-привидиха, та, що бігла останньою, посковзнулася на опалому листі, зойкнула і простелилася на землі. Мішок, що горбився на її спині, пропащо розлізся і з нього на неї й довкола неї покотилися... буряки.

Я скочив з воза і поспішив до лежачої серед буряків чи жінки, чи, може, дівчини — невідомо, бо в тій одежі, в якій вони прибрели з поля і коли я їх побачив, всі вони були однакові — сіріші від сірого! — а що одежа, а що лице...

Не ворущачись, горілиць, вона лежала посеред свого нещастя і вся, як була, — диміла. У тім низовому туманчику вона диміла тепер сама, бо і її напарниці з клумаками, і кози вже розтали у присмерку, що темно-сизо вивищувався край ледь видимого села. Пристелена туманцем, вона відчувала, що хтось чужий до неї підходить і, як і досі, з заплученими очима почала біля себе намацувати мішок. Вона скоренько його налапала, запнула ним груди й обличчя і так від мене сховалася... Але від того, що я вже тут, сиджу біля неї навпочіпки, волохатію кожухом біля її плеча, — по ній пробіг дроз. Мішок на її грудях задихав хапкіше і вона закусила його зубами. Там, де вона його прикусила, в нім утворилася ямка, і поки я лиш збирався, як і про що з нею заговорити, в ту ямку з акації впав листок. Від його доторку вона під мішком напружилася, втислася у дорогу, а коли той листочок крізь мішковину ворухнув іще й хвостиком на її вустах, не витримала й запросилася:

— Ой, не душіть мене! ой, задихаюся... ой, мамо, спасіте!

Я схопив той листок, відкинув його на буряк, що біля її голови лежав на дорозі, й почав заспокоювати:

— Та ніхто вас не душить. То вам таке здається. Де вам болить — рука, чи нога, чи спина? Я вам поможу. Але вона не чула мене. Вона знала своє:

— Не забирайте мене! відпустіть... я, товариш начальник, більше не буду! я каюся, товариш начальник!

Тепер вже не витримав я. Мене взяла злість і я мало не крикнув:

— Гляньте на мене. Я такий самий в чорта начальник, як ви. Я питаю, де вам болить? І як вас звати, бо ви лежите під мішком, мені вас не видно, то хоч би скажіть, з ким я говорю?

— Шо, шо? — сіреньким мишачим голоском проскімлила сіра ямка, і було невідомо, чи в неї такий голос з дитинства, чи він у неї таким став тепер од беззахисности і страху.

— Мене звати Ма-а-ги-ги...

— Як-як?

— Ма-а-а-га-га... я боюся...

— Кажіть і не бійтеся. Й не заїкайтесь. Ви можете не заїкатися?

— Можу... — продихнула вже повна туману ямка. — Мене звати Магдою, а за паспортом — Магдалина...

— Тепер не бійтеся і скажіть, де вам болить?

— Я болю вся... кожна кісточка... так забилася...

— Дайте мені ваш пульс.

— Нате, беріть...

— Беру, — сказав я і взяв її ближчу до себе руку. Вона під мішком і я з її рукою в своїх — затихли. Через хвилину я їй сказав:

— На цій руці, Магдо, у вас пульса нема.

— Як це нема? — знову злякався її голос.

— Бо нема. Не чути.

— То, може, я вбилася і мене вже не стало?

— Дайте мені вашу другу руку.

— Ось, — прошепотів з ямки туманчик. — А як і на цій не буде? Ми знову примовкли і цього разу я їй сказав:

— На цій руці — є.

— Є? Тахкотить?

— Пострибує.

— І ваш живчик скаче. Я його чую крізь ваші пучки... Лупить, наче копитцем коник, — раз-два-три і ще один раз... То ви не з міліції? Ви — лікар?

— Лікар, — відповів я. — Професор. І саме по таких, Магдо, як ви. Я — по-жіночому. По жінках.

— Обманюєте? Забожіться!

— Чого б то я мав божитися, коли я іще й ворожбит. Хочете, поворожу?

— Я боюся...

— Що ви все боїтеся та боїтеся?

— Бо я боюся усе життя... все життя в мене моя душа в п'ятках...

Я глянув на її кирзові чоботи — і мені уявилися в них онімілі од страху п'яти. Від чобота до чобота, з п'яти у п'яту там кидалася і просила помилування зловлена мною, як мишка, її душа... Обидві ж її руки вже лежали в моїх, і наші долоні, притулені мимовіль, поза нашою волею почали наливатися обережним вогнем...

Я розгладив її долоню й сказав:

— Почнемо з того, що вам тридцять п'ять років... Вгадав?

— Пошти... — зітхнула туманом ямка. — Позавчора, якраз в неділю, мені стукнуло тридцять один...

— Там, де, Магдо, тридцять один, там на нього дивляться усі тридцять п'ять. Чи ви не згодні?

— Згодна, бо куди дінешся... А вам скільки років? — несподівано запитала вона.

— Вгадайте.

— Вам, як по голосу, стільки, скільки й мені. Вгадала?

— Пошти, — відповів їй і я. — Хочете мене побачити?

— Наче хочу, а наче й ні... Раптом ви все-таки якийсь міліціонерський начальник — прихопили мене з мішком на гарячому і мені зараз буде капець.

— Вам, Магдо, і справді капець. — і я потихеньку почав стягати з неї мішок. По тому, як я тягнув його вниз, мені відкривалось її лице: з-під сірої байкової хустини затемнілися рівні, як очеретяні качалочки, брови, а попелясті очі дивились на мене приречено і, мов намальовані, не мигали... Все в ній було продовгувате і довге — навіть шия під розщібненою куфайкою йшла поміж грудьми прямо до чоботяних ніг...

Тепер ми одне одного бачили. Ми вглядалися одне в одного чіпко і жадібно, бо і вона, ще лежачи під мішком, вже уявила мене з мого голосу, так само, як з її голосу я уявив її...

Все ближче та нижче моє обличчя само починало нахилятись над нею, коли вона раптом загородилася руками і, мов рибина з води, — сіра, туга, довга рибина — усім своїм тілом відштовхнулася від дороги, скинулася і опинилася на ногах! Вона кинулась бігти, та один її чобіт наступив на мокрий буряк, нога підломилася і, скособочивши, вона западала на дорогу. Я встиг підхопити її, мої руки замкнулися в неї на спині і ми задихали подих в подих.

— Пожалійте мене. — простогнала вона. — Дайте мені від вас утекти, бо як раптом мене з вами угледять, то я — пропала.

— Магдо, Магдо, що ви таке говорите?

— Бо ніякий ви не лікар і не ворожбит. Ви, ви — американський шпійон. У вас он американський прапор на голові — і її очі вкипіли в мій кеп.

Не розмикаючи на її спині рук, я, вже не лікар і не ворожбит, а американський шпигун, зашепотів:

— Я, Магдо, справді американський шпійон. Вчора вночі мене скинули з літака парашутом.

— І воза з конем, і цуцика, і лошатко? — здивувалась вона.

— Аякже! І їх. Лише коли ми викидалися з літака, то я з голови забув зняти оцього американського картуза.

— Ви, мабуть, молодий ще шпійончик, коли такий необачний. А парашут ваш де?

— На возі в задку лежить. Де б мені його діти? Чи закопати?

— Спалить. — посовітувала вона. — І парашут, і прапор з лоба спалить, бо як спіймають, то тоді не одхреститесь, все вам тоді пришиють — і прапор, і парашут.

— Спалю їх цієї ж ночі, бо завтра зранку маю прийматися за роботу: я мушу втертися у котрийсь із колгоспів, стану колгоспником, щоби все про колгоспи розвідати.

— Ой, не смішіть! Що там про них розвідувати? Коли хочете, я вам про них все розкажу за одну секунду, бо я у колгоспі змалечку. Жити-дихати, як у нас скрізь, у колгоспі можна! Як правда і те, що ми, як вдається, все з нього тягнемо і несемо по хатах додому. Боїмося, трясемся, серце сьопається у горлі, а ти чи сама, чи, як сьогодні, з дівчатами, а несеш: коли клумачок кукурудзи або гороху, або, як оце,

буряків. Звісно, нас ловлять, трусять, страмлять, можуть запроторити і до тюрми, та все одно носиш, бо у нашім колгоспі як щось і заробиш, то дадуть тобі твій заробіток, як наче милостиню. Це називається: у що вб'єш — у те і в'їдеш. Тільки ж нікому про це не скажіть, бо я боюся. Ось кого в цю минуту я не боюся, то це тільки вас — шпійона. Мені навіть чудно, що я вас ненашого бачу і що від вас не по-нашому пахне.

— Від мене, Магдо, попахує віскі, що в перекладі на мову цукрового буряка називається самогоном.

— Колись буду згадувати, як мені пахло від вас американською самогоночкою.

— Тоді дихніть нею ще. — й не рознімаючи рук, я підпідняв її над дорогою...

Наше дихання стало сухим. Магдині брови, — а вони від туманного моросіння зробилися вогкими, — опинились на рівні моїх. Підпідняту від землі, я тримав її перед собою, коли кожух на мені заворушився, став зсуватись з плечей і — розстелятися на дорозі...

Сіру, сумну, я поклав її на кожух — вона важко здригнулася і притихла...

... Боса, в моєму, їй до землі, кожусі, Магда йшла поруч зі мною й не піднімала похиленої голови. Вона йшла, як в чаду. "Боже, боже, що я наробила..." — чи собі, чи мені, чи дорозі шепотіла вона, а я її обнімав. Я обнімав Магду її ж чобітьми — в одній руці я ніс її чоботи, а другою рукою тримав на спині мішка, куди повпихав Магдині чоботи і куфайку. Замість байкової хустини тепер на її голові височів мій зелено-лимонний кеп: коли раптом почнеться дощ — її голова не змокне... "Боже, боже..." — шепотіла вона, а я те й робив, що ложив її на дорогу...

Так ми поволі, навлежачки, наближалися до її села. А воно на пригірку над ярком вже пробілювало з імлі стінами сонних хат і понад ним, понад його темно-багряними німими садками стояв і дивився місяць. Він, ніби крізь марлю, дивився й на нас, і в його текучому світлі висока, боса, бліда, в кожусі і в американському кепі над чорнобровим лицем тепер Магда йшла, ніби примара справжня! її душа, що вже давно зголодніла за собою подібною і не знаходила її, і через те вже пізнала самотність, і від самотности почала примирати, раптом прокинулася і ожила!

— Ти не слухай, що я все балакаю та балакаю. Я ще ніколи так забагато не торохтіла.

— Зовсім ти, Магдо, не торохтиш! Аби ти знала, який приємний мені твій голос.

— Як тільки ти сказав мені "ви", то я мало не вміла. У нас в колгоспі, коли наше начальство щось хоче від нас, то каже — гей, ти. "Гей, — каже, — ти! Завтра виходь на моркву, а ти, гей ти, — на кукурудзу!"... А тут раптом чую від тебе "ви" та ще й по імені — Магдо...

— А потім що я сказав? Чи нічого?

— А потім пішли твої побрехеньки: я, мовляв, лікар, я — ворожбит, я — шпійон.

Вона нагнулася, підбрала з дороги буряк, що його загубила, мабуть, котрась із її напарниць і мокрого та холодного, прийнялась прикладати до своєї одної й другої щоки:

— Скажи на правду — хто ти?

— Їй-богу, Магдо, я не із тих, що пильнують тебе і ловлять за клумак буряків.

— Ні, ні. Ти скажи мені, хто ти?

— Якби тобі сказати... я наче той... ну наче той...

— Але ж ти хитрий! Але ж ти дипломат! — вона заступила дорогу і протерла мені обличчя.

— Я, Магдо, справді є дипломат... і тільки-тільки з Америки... з Організації Об'єднаних Націй.

— Дурисвіт — о хто ти є! І в це я тепер повірю! А ще ти є бабодур!

— Хто-хто?

— Бабодур, бабовал, баболеж, бабоніч... — зашепотіла вона й дрібно задихала мені під шиєю у сорочку.

— Повтори ці слова, бо так ще про себе я ніколи не чув і не почую ніколи! Ти сама їх придумала чи від когось перейняла?

— Не знаю... не знаю...

— Тоді я, Магдо, продовжу їх сам.

— Не хочу... не хочу...

— А ти й не слухай. — і затуливши їй вухо коміром кожуха, заговорив крізь кожух їй на вухо. — Я, Магдо, і справді не лікар й не ворожбит, і не шпійон, і не затурканий дипломат. Я, знаєш, хто я? Я — Магдо-дур, Магдо-вал, Магдо-леж, Магдо-ніч, я тебе, Магдо, — знову-знову-хоч. І знов похилив її на голу, ніжну дорогу...

...Крапля дощу — туга і шмалька, видно, остання з літа — влупила з неба мене по лобі і вибила з голови ні про що й ні про кого бачений сон. Я лежав на кожусі посередині дороги і парував. Збоку в мене від голови повен туману димів мій кеп, а біля нього круглів буряк, що його Магда прикладала собі до щік... Перше, що зірвало мене на ноги, так це — де вона? І побачив її одразу: вже далеченько, по той бік ярка, глиняною стежиною, що пнулася на пригірок, знову в своїй одежі — в куфайці і чоботах, і з порожнім мішком в руці, — в місячній мерехтінні Магда підіймалася до свого села...

Я обтер кепом буряк і став його гризти. Буряк був твердий, як акацієва кора, і солодющий, як сто медів разом!.. Крапля за краплею, дощ розігнався і напосів, дорогою заджеркотіла вода, мій кожух почав підпливати. Мокрого та важкого, я перекинув його на руку і краєм водяної межі побрів, наче лось, до лісосмуги, до свого воза...

4

Обкутаний темінню, я ще довго у ній лежав і дивився, поки почне світати. Наді мною ходило вогке сороче гніздо. Вітер брався за нього, завалював з боку на бік, дув йому в чорний отвір, — прямо сороці в дзьоба — і гніздо, здавалося, розпухало. Пухкотіла і темінь. Вона ворушилася в гіллі і вже по краях сіріла. Біля мене внизу, на возі, було тихіше. З поля тягнуло знайомим дощем, а від Магдиного села солом'яним димом — там, у селі, готуючись до весілля чи до проводів в армію, дядьки кололи й смалили свиней.

Притрушена вогким акацієвим листям, змигуючи дрімоту, подихувала Манюня. Султанчикові, що, як завжди, ночував на сидінні в мене над головою, снилася якась чортівня, бо він уві сні поскімлював, ніби в чортів за щось відпрошувався. Нечиста сила, видно, Султанчика не відпускала і він через неї проґавив темного чоловіка, що підкрався до нас і причаївся за стовбуром. Смолистим, липучим зором непередбачений гість тягнувся до Манюні. Він її поїдав. "Конокрад!" — зблиснуло у мені і я за облавком воза намацав кісся коси...

Конокради знають, коли приходити. Поміж ніччю й світанком є такий проміжок часу, коли сонна людина, звір чи худоба западають в інші світи і собі не належать. Тоді що хочеш, те з ними роби — бери їх, неси чи веди: вони в полоні незвіданих сил, яким немає ні назви, ні звідки вони приходять. Та цей проява не знав, що саме цієї ночі сон мене не знеміг, бо у мені, як той з акації кігтик, застрягла Магда, і я маруджуся. Тому коноводя намарне сюди прителепкався, до Манюні він не підійде, за вуздечку її не візьме і нетямна Манюня за ним не потуманіє.

— Гей ти! — на манір колгоспного Магдиного начальства прокричав я йому. — Якщо ти прийшов по коня, то знай, що я не дрімаю. В руках у мене коса і, поки не пізно, чухай туди, звідкіля приваландав.

Так я його лякав, так я його відлякував, тоді як Султанчик, що мав би вже кипіти на лапах — не розтулив навіть писка! Рябий безбатченко насилу розкліпав очі і позіхнув. Затим він спроквола промацав вушками темінь, лизнув перед писком пахучий динявий вітер, покосував на мене, чом це я серед ночі ні на кого кричу, і знову заснув — чорти би його забрали — своїм химородним сном!

Виручила сорока. На мій опівнічний голос вона вистромилася з гнізда і засікла придибу. Вона його заловила і застрочила, що прийшли по Манюню. Сорочине плем'я, що вікувало по навколишніх лісосмугах в наскрізь продутих гніздах, — не забарилося. Воно почуло голос тривоги, втямило що до чого й з усіх крил налягло боронити коня. Поки воно долітало, моя спритна сусідонька власними силами змаяла на прийшляка, ущипнула його за тім'я й змайнула в гілля. До заброди дійшло, що він погорів і що треба щезати. Він став задкувати в гущавину, коли з чотирьох миготливих сторін його обпало рябе скрекотіння. Воно налетіло на нього літаючими дзьобами і прийнялося скубти. Від напосілого хмарища неборака вже ледве відмахувався, тряс плечима і спиною, навіть відхвицькувався ногами, коли не витримав, щось просопів, гойднувся і повалився на землю... Я скочив з воза і обережно, не випускаючи з рук косу, став до нього підходити і коли підійшов і нагнувся, то не повірив: переді мною, повалений вітром в осот,

розкинувши рукави й геть чисто обскубаний від коміра і до низу, лежав... мій рідний кожух... То це ж я його сам, як притягся від Магди, вивернув, мокрого, вовною догори і почепив у пільмі на акацію просушитися. Нас на нїм з Магдою вже не було і я про нього забув...

А сороки порозліталися по лісосмугах і на зиму, аби не мерзнути, вовною з мого кожуха взяли́сь затуляти у своїх гніздах шпарини. І вже тепер, коли все втихомирилось і розсірілося, Султанчик змі́вся з сидіння й пригнався до мене: я, мовляв, господарє, тут. На кого гавкати чи гарчати? І заходився навколо мене кружляти і кривуляти, нюхати, пхекати, пхукати та апчихкати. Затим він вигнався на середину розпластаного одягала й нагострив вушка на крапельасту акацію, де ніби й нічого не відбулося, в своїм коханім кубельці вже придрімала моя білобока приятелька.

Раптом кожух під Султанчиком став спухати горбом. В цуцика відібрало мову. Він зиркнув під лапки й покрейдянів. Але рябенька Султанчикова душа його не покинула: вона стислася в нїм, напружилася, розігнулася і помертвілий песьо такого дав горака, такого дав свічака, що опинився нарівні з сорочим гніздом і ледве його не осідлав. Та падаючи додолу, він знов простягнувся на кожуховім спухиренім місці й зробився іще рябішим. Лапки під ним роз'їхалися і він мене ніби спитав: і хто з ним таке витворяє?

Та витворяння лише почалося. Кожух під Султанчиком знову заворушився й тримаючи його на собі, зашурхотів і поповз. Тепер цюцюньчик ї́хав на кожусі верхи. По вицвілому осоту мій лисий одяг пхався до воза. І він до нього допхався і, як здалося мені, був би його перекинув, та вперся в колесо, заторгався і зафиркав. Султанчик вдруге дав горака. Та за цим злетом піднявся не над сорочим гніздом, а над возом, де посріблене свіжим сонцем сріблилося бабине літо. На якусь мить Султанчик на нїм завис, гавкнув, що хоче в село, додому і, наче на парашуті, на тім баболітинім павутинні опу́стивсь на сидіння. На сідалі він трішечки опритомнів і, задихнувши повітря по самий хвостик, зазирнув до колеса вниз — хто ж там таке страшне?

Підійшов до воза і я. Мій згорбатілий убір не ворухився. Коли ж я його стиха торкнув косою, він знову ожив й посунув тепер до мене. Відступаючи до Манюні, тут я й побачив: сіро-білавий, тілистий, подібний до моєї на возі діжечки, з довгастою мордочкою і низькими, важкими ступнями з-під кожуха вилазив борсук. Чорними, як соняшникові зерна, очатами він ображено глянув на мене і, як почувлось мені, забурчав: "І хто на мою нору, де я вже заліг на зиму, кинув смердючу оцю халамиду?" "— Вітер! — застрочила борсукові сорока. — Це не вони — не цей чоловік і не Манюня. Лису оцю халамиду на твою квартиру скинув з акації вітер. Тупцяй, вайло, до свого лігва назад і залягай, і не думай, що ти бардзо комусь потрібен..."

Вдруге борсук на мене не глянув і, перевалюючись натоптаними боками, пофиркав до свого завалящого зимівника...

Промите вчорашнім дощиком, сонце зійшло в мене під боком, за возом, на буряковому полі. Вогке проміння попрямувало на той бік ярка, де під прижовклим віттям садків білими печеричками додрімували хати... Я відсипав з мішка вівса й поки Манюня снідала, вгадував, у якій із тих печеричок живе та вже проснулася Магда? Вона прокинулася, взулася, вмилася, розчесалася і перед тим, як видіти козу й податися на роботу, пристояла на порозі. Через подвір'я й город її погляд подаленів до лісосмуги: Магда шукала мене — де я? Ночував під акаціями на возі, чи, може, вже покотив, і мої сліди застелило опале листя?..

Я ступив на сидіння, настроїв на косу свого папугу-кепа й через ярк вбік села подав позивні. Мої з лісосмуги знаки Магда, видно, помітила, бо одна із хат-печеричок забіліла біліше від інших. Втішений, я відміряв Манюні вівса повторно, підніс по крайцю хліба Орлику та Султанчику і став чекати гостей — взявся за бур'яни. Навкруги воза я викосив їх до бадилли, лишив тільки кущик синіх сокирок та кілька стебел Петрового батого: сині сокирки для Магди, а голубий петрів батіг приберіг для примар — жінок і дівчат з її ланки, їх було восьмеро. Магда — дев'ята. За годину вони йтимуть на буряки, і я їх зустріну гостинцем на честь нашого з ними нічного знайомства — качками. Та скільки їх в мене

— заважав полічити Султанчик. В нім раптом з'явився мисливський запал, і цюця хапав ту або ту за шию й тягнув за діжечку чи за каністри. Лише тоді, коли я його прилякав борсуком і показав на пашекувату борсучу нору, рябенський сучий синок жалібно скавульнув і смиренно приліг біля чобота. А качок було дев'ять. По качечці на примару. Ось воно як і коли мої трофеї мені пригодилися. Лапами догори, я перев'язав їх шпагатом і поміж двома акаціями розтягнув перед буряковим полем. А сторожем коло них знов почепив свого згвалтованого кожуха...

В супроводі Султанчика Манюня з Орликом побрели на баштан попастися. Я ж виліз на воза, вкрився другим своїм кожухом, приліг щокою на обліплене листям сидіння і став виглядати Магду — дивитися на її село. Та чи далеко було дивитися, чи бабине літо високою прямовисною сіткою запавутинило ярк і пригірок, бо в очах мені мерехтіло і я, скільки не приглядався, бачив, що не бачу нічого. І лише тоді, коли з синьої розхилини неба в те баболітине павутиння влетіли чорні шпаки і вилетівши із нього срібними, залишили в нім прохід, — тим шпачиним проходом мій погляд легко пішов до Магдиного сільця. А воно, над ярком приліплене до землі, боязкими вікнами з вишняків придивлялося до стороннього мене і намагалось втиснутися в городи, зробитися непомітнішим й меншим. Та я оглядав його вже наче рідне — з нього мала з'явитися Магда. Вона та її з козами ланка зійдуть із пригірка і протемніють куфайками до тих ще кількох бурякових куп, які вони недочистили вчора. Поки вони сядуть кружка і, взявшись однією рукою за гичку, зблиснуть ножами, аби ту гичку від буряка відрізати, і поки ту гичку кози почнуть жувати, — з лісосмуги до їхніх персон вирине моє велике цабе. Позаду мене ступатимуть Манюня, Орлик й Султанчик, а я з пов'язаними качками через одне й друге плече підійду і скажу: "Доброго ранку. Я, дівчата, до вас у гості. Чи ви вже снідали? Вже? Тоді на обід прийміть од мене по качечці! Засмажемо їх чи зваримо? Запрошую вас до себе — на возі в мене є все: і сковорода, і казан!"

Ці небесні слова я проговорював навіть вголос і знову стеріг Магдине миле сільце й ніяк не міг взяти в голову, чом воно все порожнє? В ньому не ворушилася жодна людська ранкова душа. Щось там не те, міркував

я, бо знав, що дядьки і тітки на ногах товчуться ще здосвіта. Тепер же на їхніх прихатніх подвір'ях ніхто не порався, на городах не нагинався, вуличками не прошкував. Не було видно ніде ні куфайки, ні хустки, ні картуза або шапки. Під багряними вишняками мовчки білили самі хати, лише на глиняних мурах, б'ючи себе вогнистими крилами по вогнистих боках, після вранішньої любові дерли горло півні. Півні були більшими за хати. А біля хат нікого. Може, начальство погнало і Магду, і її ланку, і всіх у селі на інші десь буряки, коли за вікнами ще й не світало? Бурякових полів тут — море, де не ступиш — буряк. А що в селі нікого нема, то, може, мені тільки здається, бо і павутиння в очах сріблить, і дві ночі не спав. Трохи ще поочікую, а як не буде — запряжу Манюню й поїду Магду шукати. Десь вона мусить бути і є. І я вже дивився не на село, а на глиняну стежку, що пнулася на пригірок і по якій Магда вночі пішла від мене додому. Тепер ця порожня стежка повужчала і примерла... Я укритися кожухом з головою і під далекий голос півнів задрімав. Дрімав — не дрімав, але почув, як у селі щось гупнуло. Воно грізно когось про щось попередило і, наче звисаючи з мурів на огудинні гарбузи, обважніло над вуличками зависло. "Бубон. Хтось, видно, зранку здурів й з дурної сили калатнув у бубон." — подумав я і попхав голову під сидіння, аби того калатала не слухати. Але воно вже загупало і забило на все село, що печерички-хати повлазили в землю мало не з вікнами, а затремтілі враз вишняки попритрушували їх листками. Та коли бубняра підперли іще й мідноголосі труби, що забубукали, мов водяні бугаї, і коли вони разом злучилися в один урочисто-мідний марш, до мене дійшло: за хатами й вишняками біля невидного мені сільського клубу розпочалося свято. І не яке-небудь просте, а вельми знатне. Бо не веселеньким триндиканням командири села відзначали його, а потужними маршами. І вже напевно, що на тім торжестві, обійнявши себе за холодні плечі, стоїть і дивиться в ноги Магда. Вона, як і всі, бути на нім зобов'язана. А коли так, то сьогодні її не побачити — на цікавих очах сільчан та під налитим оком начальства до мене у лісосмугу вона щезнути побоїться. Хіба прокрадеться, як стемніє... Тож до сутінків Магди мені не буде! З досади я дістав з діжечки пляшку, докутав її до дна і знов запхав голову під сидіння. Та де! Той духовий оркестр прихопив мене й там! Він догримів до мене і в мою схованку: торсонув возом, а возові колеса, що досі

стояли поміж кротячими кротовинами непорушно, від його маршової бадьорости мало не зрушили з місця. Але не зрушили, бо не було Манюні.

Манюня темніла на баштані, і разом з Орликом та Султанчиком понуривши голови у мишій, щось з нього слухали. І що уважніше й довше їхні вуха в мишій влипали, то жвавіше у них стали ходити хвости, а шкура засмикалася, ніби їх, усіх трьох, почало бити електрикою. І не лише їх, але й мене — ноги мої на возі невідомо від чого засіпалися! Я виліз із-під сидіння і сів. Посидів, затим знову приліг і знову відчув у собі й під собою якусь тривожну тремтливість. Вона проймала мене наскрізь. І йшла вона з-під землі. Я приклав вухо до днища воза і зрозумів: з-під землі, попід возом грав іще один духовий оркестр. І він був не той, що садив з Магдиного села, а зовсім інший — кротячий. Кроти духопелили просто зі своїх кротовин. Видно, й у них, як і в Магдиному селі, було своє гонорове свято. І свій гоноровий марш. Тож саме його пружне звучання чули мої чотириногі колеги. Манюня, Орлик й Султанчик вже навіть не шарпалися, а під кротячі карбовані ритми замарширували на баштані як солдати — лише Орлик з Султанчиком рубали кроки, як прості рядові, а Манюня ступала копитами, як молода офіцерша.

Перед своїм та сусіднім племенем кроти-землюшники-музиканти зібралися під моїм возом на штик лопати в землі, і в чорному залі, вимитому в землі дощами, надимаючи щічки, пругкенькими хоботками дули і дули в труби. Мідні труби і трубочки в їхніх руках-лопатках аж розпеклися й мало не плавилися... І хто б міг подумати, що цей кротячий народ і кожен зокрема кріт, що був менший за баклажана, такий пристрасний та завзятий. Від струсу і шоку, і вже непритомні, з підземельної стелі падала на кротів їхня життєва сила — дощові черв'яки, але землюшникам було не до них: усі вони — від стариганчика до малючка — перебували в гіпнозі свого коронного маршу "Ніч крота". Та і мені "Ніч крота" починав подобатися, він міг би стати моїм улюбленим маршем, якби над вухом знову не вжарив оркестр із Магдиного села. Шестеро впрілих дядьків та сьомий з бубоном на животі гриміли трубами і калаталом і вели за собою село і Магду...

Я її не впізнав! Магда йшла не в своїх загартованих кирзових чоботах і ватяній куфайці, а в гумових ботах, плюшевому жакеті з медаллю і під червоним прапором. Вона ж і несла його. А за Магдою, як і вона, в ботах й так само в плюшах перемовлялися дві чорняві її ровесниці: в їхніх руках понад ними, поміж двома акацієвими тичками надувався розвітрений транспарант з червоними літерами "Колгосп Шлях до Комунізму", а нижче білими літерами було накреслено: "День Буряка — 1991 рік".

Третя Магдина подруга йшла з буряком живим. Вона тримала його перед собою, і він з кошлатою гривою на боках величаво круглів перед її лицем й нагадував голову гривастого лева.

За сяйливим оркестром, за Магдою-прапороносицею, транспарантом та буряком-левом тримало напрям районне начальство. З прямими на прямих спинах плечима, в габардинових макінтошах воно ступало, ніби саме йшло попереду себе. Разом з двома інструкторами та головою Магдиного колгоспу рухався секретар районного комітету партії: він та його інструктори дивилися перед собою прямо — прямі їхні очі ні на кого не відволікалися. На два кроки позаду від них в мишастих плащах кольору сталі поблискували окулярами прокурор та суддя. На крок поза ними ставив ногу начальник міліції. За сталевими спинами прокурора й судді та головного міліціонера курсували інші районні достойники: начальник по здачі м'яса та молока; начальник по заготівлі й засолу помідорів і огірків; начальник по заготівлі і здачі яблук, вишень і груш; начальник курок-несучок, або яйцебази; начальник по відрізання землі — городів й садків — у тих, хто не робить в колгоспі. Перебирало ногами ще десь із десятків начальників менших — не в капелюхах, а в простих картузах і в накладних кишенях з ручками-самописками. А вже за ними темним плюшевим шлейфом і всі, як одна, в зелених, напередодні завезених в магазин японських хустинах, тягнулися Магдині подруги-буряківниці, а з тими так само зеленоголові свинарки, доярки й телятниці і зігнуті в попереках, з паличками, зеленоголові бабусі. А ще — неквапливі дядьки та кілька сухих допотопних дідів... Свято було для всіх. І, головне, грала музика. Та якби вони знали, що їм не один грає оркестр, а два — один з-під землі кротячий зі своїм маршем "Ніч крота", а

другий дядьківський з маршем "День Буряка", то їхнє щастя сягнуло б неба...

З іншого боку поля, звідки почався вітер, задиркотіло четверо тракторів. Вони поспішали, бо вигналися на поле, як десантні війська. З їхніх вихлястих причепів на руках трактористів почали приземлятися дощаті столи і лави, корзини з посудом і пляшками та півторавідерні кастрюлі, що від них на акацію до сороки запахло тушкованою капустою. Не худими жуками й одноманітними мишами, якими вона день при дні харчувалася, а тушкованою на м'ясі капустою запахло з поля сороці. Смаковита духмяність просто-таки її оповила і в неї набралось повен дзьоб слини. Сорока вже було ворухнулась до тих кастрюль, коли її погляд зупинився на Магді. Й не так на Магді, що під червоним полотнищем наближалася по дорозі, як на блискотливій на її грудях медалі. Сорока любила колір. Вона вже мала в гнізді мідну гільзу з патрона й уламок алюмінієвого гребінця, але такої грайливої цяці, як на Магдиній циці, в сороки ще не було. Серце в неї роздвоїлося: одна його половина кликала до наїдків, а друга — завмирати на гілці й дивитися на Магдине срібне сяйвочко... Переміг живіт. Сорока махнула крилом на медаль й понад купами буряків поскрекотіла до дядьківських столів, де, коли вдасться, перепаде щось і їй...

А Магда мене проминала. А я ж як чекав, коли вона пройде отут біля веза, біля моєї вистромленої з-під кожуха голови і її попелясті очі глянуть на мене вологим жаром. Не подивилась. Не глянула. Підперта в спину державним оком начальства, оглушена бубоном й з забитими памороками від шаленіючих труб, вона протемніла повз мене чужа чужою. Навіть те на дорозі місце, яке ще дихало нами, не прохололо, тепле, від нас обох, — вона переступила й пройшла. Пролопотіла на вітрі прапором, що золотою китицею з держака ще й бив її по щоці.

Зате її подруги — вчорашні мої примари — дві з транспарантом і третя, кульгавенька, з буряком на руках, оглянувшись на вже приморене, відстале начальство, мене признали:

— Валю! Женю! Чи це не той, від кого ми уночі тікали? Він чи не він?

— Ти, Клаво, краще поглянь, як ця зміюка вириває нам руки! — впираючись ногами в обочину й ковзнувши по мені здичавілими од напруги очима, Валя і Женя тягли до себе свій транспарант, що рвався з тичок під хмари.

— Доброго ранку! — притишуючи ходу, привіталася Клава. — Ви нас упізнаєте?

— Доброго ранку! Але сьогодні, дівчата, ви не ті й не такі!

— І ті, і такі! — Клава переступила обочину і підійшла до мене. — Тільки сьогодні ми з музикою. А вам тут самому не страшно?

— Страшно.

— А чого ж тоді сам?

— Бо сам!

— Ходіть з нами. Ми вас обженемо. Ідемо, бо до вечора нас розхапають і вам ніхто не дістанеться. Бачите, скільки тут парубків. — і кульгавенька Клава патлатим своїм буряком хитнула на змокріле начальство. — Не прозивайте нас.

— Постараюся. Напою коня і — за вами.

— Не забаріться.

— Не забарюсь.

— А ви тут надовго?

— Я тут наскільки схочу.

В Клавінім погляді щось ніби клацнуло, її ранковий, з подушки погляд ніби замкнув мене на замок. Буряк на її руках поважчав і вона посадила його на голову:

— Ну я побігла...

Та Клава лише переступила з ноги на ногу, глянула, де начальство, чи є в неї ще хвилинка? Хвилинка була, і Клава сказала:

— Бачите, як шкандибаю. І знаєте, через що? Через оці, що на мені, боти. Їх минулої осені видали нам за буряки. Прийшла додому, взуваюся, а воно вийшло — обидва на одну ногу. Тепер ходжу, як підстрелена. — вона засміялася й накульгуючи, побігла, а коли наздогнала Валю і Женю, то своєю увінчаною буряком головою оглянулася на мене і раз, і вдруге... Магда, коли мене проминула, не оглянулася і півразу...

Вітер покинув знущатися над транспарантом і потягнув таким духом засмаженого м'ясця й тушкованої капусти, що коли дядьки-музиканти саяливими трубами задихнули ті аромати в себе, то не хотіли їх видихати. А коли видихнули, то гримонули трубами так, що буряки в бурякових купах заворушилися. А тим часом за трубами і за розгепаним бубоном Клава, Валя і Женя, і не моя вже Магда у своїх празникових плюшах і парадних на кнопках ботах звернули на бурячище...

Вітер подужчав і моє птаство прив'язане до шпагату лапами догори розгойдалося над столами, де балакуче людське юрмовисько повмощувалося на лавах перед мисками й гранчаками. Такої гущі народу мої пернаті боялися, вже будучи й неживими. Вони би звідти втікали навіть лапами догори. Та прив'язані до шпагату, птахи на вітрі лише розгойдалися і обійдені долею, взяли на шпагат й зневаженого Магдою мене. Тепер я з-під хмар на летючій качачій гойдалці, лежачи на жовтих качачих лапах обличчям до бурячища, розмахавсь понад Магдою і

жінками, над підстриженими під "бокс" дядьками і під "венгерочку" потилицями начальства, чиї урочисті тости лупили по пролітаючому мені, наче зенітки по літаку. Тости вибухали навколо мене, ніби шрапнель, і після кожного вибуху оркестр ушкварював туш.

Тости і тости і туш, туш й перецокіт налитих ущерть гранчаків; зблиски білих й залізних із нержавіючої сталі зубів; з кущиками щетини на борлаках, задерті голови випиваючих й ніяк нехмеліючих важкоруких чоловіків; розгарячілі від чарочки і вже осмілілі, ніби у себе вдома, говірливі жінки:

— Живемо через дорогу, а я вас, Насте, ніколи й не бачу.

— А вас, Маріє, хіба коли видно? Ні вас, ні мене не видно.

— Та ж я ходжу на буряк аж туди, під Іванівку. Іду — темно, приходжу — темно. А ви ходите ближче, де ми тепер осьдечки сидимо.

— Ой чого від чого я вже захмеліла.

— Давайте іще по крапельці, що вже, нарешті, зустрілися.

— Тихше! Тихіше! — з дального краю столів підвівся начальник землі. Присадкуватий, мов трактор, темний з лиця і погляду, він просто-таки світився любов'ю до свого рідного до смерти народу. — Хочу піднести на честь нашого Буряка! І хоча наш День Буряка поголовним іще не став, я вірю, що він поголовним буде.

— І міжнародним! — докинув начальник по здачі м'яса і молока.

— І інтернаціональним! — вигукнув начальник по заготівлі яблук, вишень і груш.

— Ні, я не згоден! Себто, я згоден, але-але! — заперечив начальник курок-несучок й недоговорив. Він як астматик мусив передихнути. Та заперечливе словечко "але-але" з нього вже вилетіло. Саме через оте словечко його колеги, районні достойники, що сиділи праворуч й ліворуч біля секретаря, обережно притихли.

— ... і поголовним, і міжнародним, й інтернаціональним, — але! — знову почав начальник несучок і знов на "але" замовк! Тепер командири району переглянулися. Гостріше запахло капустою, стало чути навіть осу, що влізла в гранчак і почала топитися.

— ... і поголовним, і міжнародним, і інтернаціональним... — знову узявсь несучка.

— ... і, і, і! — підказували несучці прокурор та суддя.

— ... але-але — і Всесвітнім! — видихнув непримиренець. — Хай живе Всесвітній День Буряка!

Поводирі району і сам секретар здригнулися, бо так достославно не говорив ще ніхто. Після такого тосту годилося б заспівати. Але достойники не заспівали, бо, прибравши споперед миски лікті, над головами дядьків і тіток роздвигнув плечі начальник по заготівлі й засолу помідорів і огірків:

— Нехай же вічно живе наш поголовний і міжнародний, інтернаціональний, а в недалекому майбутньому — двічі на рік Всесвітній День Буряка! Один раз, коли ми його сіємо, а другий — коли збираємо. Двічі на рік Всесвітній День Буряка нехай проживає вічно! — і начальник засолу підняв над собою гранчак.

Магда, дивлячись на ту чарку, піднесла прапор на всю висоту своїх рук.

Гримнув туш.

— Слава партії і правительству! — з іншого краю столів заволав якийсь зашуганий дідок. Вітаючи дідову відчайдушність, вже підпили дядьки забили в долоні. Заплескав і секретар, і показав правицею на дідка. Оркестр розвернувся до оратора трубами й просурмив йому туш персонально. Дійнятий до сльози, народний промовець витягнувся по стійці "струнко", а коли нишком присів коло своєї баби, то ще продовжував шепотіти:

— ... і правительству... і правительству...

— Тю! — сказала діду глуха його баба.

— Гірко! Гірко! — закричали до них вже злегка помаковілі молодиці.
— Поцілуйтеся! Поцьомайтеся, як молоді на весіллі!

— Оркестр, — вальс! — обернувся від столу до музик секретар і перекинувши через лаву ноги, пристукнув підборами перед Магдою, що стояла в нього за спиною з прапором. Від такого — та ще й від кого. — запрошення Магда зникла, проте одразу подумала: а куди знамено? Куди його й де подіти? Та секретар вже обійняв її темний стан, і вони втрюх — Магда, прапор і секретар — приготувались до танцю.

Замовлений вальс дядьки-музиканти ледвечко потягнули! Їхні змуляні трубами губи, що видували марші і туші цілісінький день, порозпухали, мов пампушки. Через те замовлений вальс не полинув, а забуксував. Та для жінок він годився й таким. Жінки вийшли з-поза столів й тримаючи рівно шиї і голови, мов на воді вечорові гуси, повільними парами незаймано попливли... Чоловіки поглядали на них і займались своїм — де сиділи, там і сиділи...

Від небокраю на бурячище напливло павутиння й, вальсуючи в ньому, обгорнені тим павутинням жінки опинилися наче в неводі. Вони кружляли

у нім по колу, й мені здавалося, що із такого бурякового невода вони не впливуть вже ніколи... Хто з них була молода, а яка уже старша — я їх не вирізняв: по тому, як вечоріло, їхні зелені голови зливалися з купами зеленої бурякової гички, а чорні плюші робилися чорним полем. Ні їх, ні землі ставало невидно. Темно-синя імла поховала і скіфські могили, що на ніч посходилися на небокраї, і печеречки-села з голосами півнів. Всих покривала пітьма, а заодно вона стала гасити й жінок, як гасить зорі похмуре море...

Але жінкам було хороше. А Магді — найхорошіше. Аякже. З нею вальсує сам секретар районного комітету партії. Від нього пахне його духами. А привітний який і чемний. Наче надрізаний бурячок, що так і хочеться його лизнути. А золоті зуби... Правда, золоті зуби в його усміхненім роті трохи страшненько жевріють, але не страшно. Зате, коли він наміряється кашлянути, то кашляє не як прокурений чорт, а легесенько прикриває долонею рота. А коли ненароком наступить на її бота, то вибачається... Ні, він не такий, як той, що зараз чипіє в лісосмузі. В цього на плечах цілий район, він начальникує над усіма начальниками. А той байдикує степами, живе на возі й від нього віє конем. "Конем, а ще кожухом." — подумала Магда й кружляючи з жевріючим секретарем, раптом відчула, як під жакетом по її тілу, як по вогню, йдуть мої темні руки...

Від бурякового поля щось мною кинуло глянути на баштан. Я глянув й застиг: до мене бігла Манюня — вся у вогні. Вона горіла. Часом вогонь з неї злітав, але знову наздоганяв, чіплявся і сатанів! Хто підпалив її? Хто обілляв соляркою чи бензином? Кому вона що зробила чи перейшла дорогу? Та що за таке? Що за химерна якась чудасія: той на Манюні вогонь був якимсь дивним — він був холодним. Холодним і неживим. Але ж Манюня у нім палала. Аби погасити його на собі, вона звалилася в мокрий бур'ян і заходила у бур'яні качатися. Вона нагрібала його на себе шиєю і ногами, шкрябалася об стебла боками, терлася животом, качалася ще і ще, а як потухла, то причаїлась, полежала, а коли зірвалася на копита знову, то загорілася знов. Вдруге той озвірілий вогонь обхопив її всю — від гриви, хвоста й по підкови. Ще один раз вона

стала біжучим полум'ям і освітила собою все, що на баштані проживало — від зблідлих од переляку лисиць і до найменшого мишеняти. До мене котилася вже не Манюня, а як буває під час грози, утворена громом й налита розплавленими блискавками, виникає сліпуча сферична куля. Така повна грому й скипілої сили блискавка-куля мовчки пливе над землею, та як тільки вона на щось наштовхнеться, то прогримоче так, що загориться навіть повітря. Тепер та блискавка-куля-вибух-Манюня допливала до мене і коли допливла й черкнулась об воза, то шарахнуло так, що моя голова перекрутилась очима за спину і я побачив: з даху бойової машини морської піхоти — амфібії, що зупинилася біля мене, й шарахнула вихлопною трубою, смалив військовий прожектор. Він смалив по Манюні і, як почулось мені, — реготав! Так ось хто, — сволота. — гнав і палив мого коня. Гнав і палив, і мало не вгробив.

Біля прожектора на амфібії малиновіли цигарками двоє опасистих чолов'яг, і дебелиший з них дебелою голосиною прогуготів:

— Отже-значить, — рубаємо. Потихеньку вночі рубаємо колгоспні акації додому собі на дрівця? — і полоснув прожектором не лише по Манюні, але й по мені, полоснув і раптово вимкнув.

Манюня і я, що осліпли було від світла, тепер осліпли від чорноти. На голови нам хтось ніби накинув чорні мішки і зав'язав на горлі, бо ми ще й стали душитися — косогором тягнулася колона військових машин, й привіяний від них сморід перегорілої солярки був таким в'їдливим, що в ньому задихнулися б і протигази.

— Запрягай свого коника і, поки цілий, рви звідси кігті. — з даху своєї броньованої колісниці прогугув басоля і знову ввімкнув прожектор. І знову вимкнув. І знову ввімкнув...

Мною затіпало. Я схопив косу і косанув перед прожектором жовте повітря.

— Черкани нею собі по яйцях! — порадив мені мій амфібійний візаві.

— Присвіти прожектором яйця свої, щоби мені цією косою було видніше зробить тебе євнухом! — порадив йому і я.

— Як, як ти сказав? — він не повірив, що так з ним говорять.

— Руки по швах! Стояти й не ворушитися! — наказав я.

— І шо, і шо? — тепер в його голосі почулася ошелешеність, і він, і його напарник викинули цигарки за спину. — Ну, стою... ну, стою... — Раптом він напиндючився знову. — А хто ти такий, що нами командуєш? Я, ось наприклад, мічман Микита Дузь. А ти хто за один?

— П'ятнадцять діб гауптвахти за непоштиві слова перед маршалом!
Я — маршал Микола Вінграновський!

— Слухаю, товаришу маршал! — мічманів голос враз пересівся. Його рокочучий бас зів'яв, і він для себе прошепотів: — І треба ж, Йосип його на кобилі, отак попастися. Погоріти на рівному місці.

— Влипли по самі вуха. — відшепотів Дузю його напарник.

— З прибуттям до частини доповісте командирю!

— Єсть, товаришу маршал, доповісти командирю про п'ятнадцять діб заслуженої "губи". — і разом, удвох, вони пригнули прожектор собі під ноги, від чого їхня амфібія стала схожа на шаленіюче вогнище, а всередині вогню опинились тепер вони — Дузь і його напарник. Тепер горіли вони, як перед тим палахкотіла моя Манюня.

— Товаришу маршал, дозвольте...

— Відставити балачки!

— Єсть, товаришу маршал, відставити балачки й не розмовляти! Та що накажете: наше світило нехай працює, чи його к бісу вимкнути?

— Ваше світило нехай працює, а ви прямуйте своєю дорогою.

— Товаришу маршал. — в голосі Дузя з'явилося благання. — Свою "губу" я відбуду, але дозвольте мені звернутись до вас з інтимним проханням...

— Підійдіть. — згодився я.

Мічман сплигнув з амфібії і заскавчав.

— Що трапилося? — запитав я його.

— Наступив на мокрий буряк ногою. І, мабуть, підвихнув. Пху. — й на другій нозі він підскакав до мене — в ряхтінні прожектора його, ніби пудова гиря, смоляна голова смоляними очима причорніла до мене ближче. Дивитись мені в обличчя мічман не зважувався. Його чинопідлеглий погляд лиш винувато пробіг й не зупинився ні на моїх підковоподібних вусах, що я їх заради Магди рівненько підстриг, ні на моїх ради неї поголених щоках. Не запримітив мічман й американського прапора над козирком мого кепа, якого я, ніби знічев'я, зняв з голови й заховав під сидіння. Зате смоляний його погляд прилип до бронзової блискавки, що була вшита в куртку й таємниче полискуючи, видавалася золотою. Оцінивши її дорогу значимість, він, вже нарешті, зважився глянути в мої маршальські очі і самовіддано дивлячись в них, ще один раз пересвідчуючись, з ким має справу, — багатозначно умгукнув. Тоді, оглянувшись, чи ніхто нас не чує, заговорив:

— Товаришу маршал! Пробачте й простіть мені ті непоштиві яйця. Я, Йосип його на кобилі, здуру бовкнув про них, бо що в мене в ширінці, те в

мене й у голові. А все йде від того, що я, відколи на флоті, думаю лише про одне — про баришень. Вдень і вночі я думаю тільки про них. Ось через що я такий аморальний. Розпуста вилазе з мене сама... Ви дозволите мені балакати ще?

— Стривайте! — зупинив я охочого до балачок сексуального морського вовка, бо, дрімливо помуркуючи моторами, до амфібії дотягувалася колона моряцьких машин. Цим разом від них погнало таким духом маринованих оселедців, що в носі мені закрутило і я облизався. Заграли ніздрі й у Дузя, а на його напарника напала голодна гикавка.

— Коли нас, моряків, один раз на сто років випускають на берег провітритися, — продовжував Дузь, — на кілька отих куцохвостих годин на волю, то з кожним із нас на березі відбувається одне й те саме — ми тільки й дивимось, до якої б це баришні підлататися... І підлатуємося. То морозиво з нею з'їси, купиш насіння чи навіть губну помаду й обов'язково зводиш в кіно, бо після кіна вона до тебе уже й сміється. І ти підрегочуєш їй. Тоді, позиркуючи на годинник, аби не спізнитися на корабель, прихилиєш кралечку до плеча й ведеш її через скверик, де густіші кущі. Ложиш її, покірливе золотце, на травичку і вже добуваєш з штанів свого банабаку, коли раптом тобі над потилицею хтось з патруля як закомандує-пожартує: "Марш, злягальнику, на корабель! Твоє увільнення закінчилось!" А тут іще й сам патруль, наче звір, неподалеку стовбичить і точить об тебе очі... Та пропади воно пропадом все і з такою любов'ю, і з отакою волею. Хоч бери та й сказися.

— Тепер ваше море на буряхах? — запитав я мічмана

— Ні, товаришу маршал. Наше море — на морі, а сюди, у степи, кинули нас на допомогу трудящим колгоспникам для вивезення буряків на цукровий завод. І зараз ми тут: окремий загін моряків ордена Червоного Прапора Чорноморського флоту з п'ятьма бортовими машинами та при одній амфібії шукаємо ввірений нам колгосп "Шлях до Комунізму" й ніяк не можемо його знайти. Прибуваємо — як і накреслено

в нас на карті — у відповідне село, питаємо в голови: "Ви — колгосп "Шлях до Комунізму"? "Ми". "А ми — моряки. Прибули до вас для вивезення буряків". "Ні, — каже нам голова, — ви не до нас. Наш буряк позавчора вивезли такі ж, як і ви, тільки солдати, їдьте оно за горб, там ще є один "Шлях до Комунізму", може, він ваш". Тягнемось за горб. Приїздимо. Питаємо в голови: "Ви — колгосп "Шлях до Комунізму"? "Ми". "А ми — моряки. Прибули до вас для вивезення буряків". "Ні, — каже нам і той голова. — Ви не до нас. Наш буряк вчора вивезли такі ж, як і ви, тільки танкісти. Туди оно їдьте за косогір, там ще є один "Шлях до Комунізму", може, він ваш", їдемо. На косогорі нам звечоріло і я увімкнув прожектор. Свічу-свічу в присмерку по дорозі, а тоді, думаю, дай, для розваги, полякаю на ніч лисиць. Розвертаю світило в поле, свічу в темні по бур'янах, коли, бачу, пасеться коник.

— Лошичка, — уточнив я. — Моя маленька. Моя манюнечка. — пожалів Дузь Манюню й нахилився до її вуха. — Влупи мене в зуби копитом, аби в темній моїй голові засвітилося.

— За безкорисливу відданість трудовому народу... — почав урочисто я й церемоніально подивився на Дузя. Він передчув, що зараз має відбутися щось небуденне, і його плечі пішли назад, а голова — вперед.

— За безкорисливу відданість трудовому народу і солідарну йому допомогу знімаю з вас гауптвахту і нагороджую премією та медаллю. — і, нахилившись на днище воза, відімкнув сундучок, де з-поміж рибальського причандалля в мене валялося кілька, схожих на Магдину, сувенірних срібних медальок. Я накупив їх у котромусь з кіосків Об'єднаних Націй, аби переробити на блешні для спінінга й на час відпустки возити з собою. Взявши одну таку миловидну медальку-блешеньку з гачком-трійчаком, я приколов її до сірої роби Дузя. Дузь покосився на невідому йому відзнаку й зніяковіло закліпав.

— Вітаю, мічмане, й поздоровляю.

— Радий старацця! — видихнув він.

Затим я дістав з діжечки пляшку віскі і вклав її Дузеві в ліву руку, бо права його рука, віддаючи мені честь, посмикувалася на скроні біля мічманського з крабом кашкета. — А на закуску вам — дичина! — й зійшовши з воза, відв'язав від акацій шпагат з качками і всі дев'ять штук лапами догори почепив на Дузя.

Тепер з медаллю Організації Об'єднаних Націй та із розкішною в'язкою вітчизняних качок на шії мічман Микита Дузь був готовий для подальшого пошуку ввіреного йому колгоспу "Шлях до Комунізму".

— Обсвіти мене з маршалом, аби нас бачили й чули всі! — гукнув він своєму напарнику-гикавці, і той з даху амфібії всмалив прожектором по Дузю й мені, що ми з ним одразу ж перетворилися на смолоскипи.

— Товариші моряки! — з облитого світінням мене свій смоляний погляд мічман перекинув на прищухлі машини. Краснофлотці! Вам шле привіт і вітання маршал Радянського Союзу! Ось він стоїть поруч зі мною і піднімає руку. Я підняв руку.

— Привітаймо ж його і ми — натиснемо на сигнали. І моряки натисли: з темних кабін галаснули клаксони. І не по одному, а скопом вони гуданули так, що від їхнього гудища сонна сорока дременула з гнізда, а за сорокою все, що вже примостилося на ніч у лісосмузі й на баштані, придрімало на лапах і животах, порснуло врозтіч — залопотіло, побігло і поповзло!.. Я навіть не думав, що навкруг мене жило стільки і земляного, і трав'яного, й акацієвого народу. Але ще був один народ — буряковий! У глибині поля, розпиваючи чарочку за капустяними столами, він, як тільки почув моряцькі сирени, то їм у відповідь вжарив марша "День Буряка".

— Де ото марш і де блимають фарами трактори — ото і є ваш стопроцентовий "Шлях до Комунізму". — розтолкував я Дузю.

— Так він же зовсім близесенько. Він, Йосип його на кобилі, у нас під носом. А ми блукали.

— Поганяйте прямо на оте блимання — там вас чекають зранку!

— То розвертатися і пекти прямо туди?

— Розвертайтеся і печіть.

— Бажаю вам, товаришу маршал, щасливої на природі відпустки. — потишивши голос, сказав на прощання Дузь і, посмутніло дивлячись мені в очі, вже зовсім сумно додав: — І вам, і тій баришні, що вас відвідає...

У бушуванні прожектора моряцькі машини розвернулися в ряд й приготувалися до наступу на бурячище. Попереду них, ніби вилитий з чавуну, з даху своєї броньованої колісниці Дузь віддавав накази:

— Вилізай!

І моряки ожили: одні застрибали з кабін вантажівок, а, пригинаючись, інші, ніби з пекла чорти, обмахуючись безкозирками, полізли із чрева амфібії.

— Не роззявляти ротів і не ловити гав! — командував Дузь. — Музику-марша чуєте? Це нас вітають палкі степовички солодких ланів. Не вдаримо перед ними у грязь.

— Ура! — хитнули небом його послухники й накинулися на, бурякові купи, що буряки з їхніх рук, наче град, забарабанили по днищах автомобілів. Там, де проходили Дузеві мореходці, поле ставало, як вилизане. За моряцькими безкозирками не лишалося жодного бурячка. Дузь торжествував. Одухотворений маршем, облагороджений віскі, натхненний жагучою близькістю з жагучими степовичками, він сотворив

навіть віршика, і, притоптуючи на своїй панцирній красотулі
невивихнутою ногою, сам його й заспівав:

Гоп! Топ! Гуп!

Ідуть моряки — лежать буряки!

Лежать буряки — нагинаються моряки!

Гоп! Топ! Хоп!

З морської руки летять буряки

В грузовики,

І помішані на моряках,

Закотивши під лоба очі,

Морякам віддаються

Божественні жінщини!

— Слава матросам-ослобонителям! Слава синам морських безодень і
пучин! — з теміні перед амфібією вигукнув чийсь захеканий голос, і коли
Дузів напарник-гикавка навів на нього прожектор, той засапаний голос
виявився дідком-шугачком.

Він добігав до амфібії й, простерши перед собою руку з розхлюпанним
гранчаком, волелюбно волав:

— Доблесні приборкувачі морів! Дозвольте потиснути вашу морську
правицю. А колгоспну правицю мою подати вам навзаєм.

— Кого на обмін? Мене? На колгоспну телицю? — не зрозумів дідка Дузь.

— Ласкаво просимо! Вельми ласкаво!

— А чи не пішли б ви, папашо, знаєте куди?! Крутиться тут під ногами всяке.

— Слава партії і правительству!

— Га? — насторожився Дузь.

— І партії, і правительству! — не відступав дідок.

— Залазьте! — Дузь нахилився, висмикнув дідка з теміні на амфібію під прожектор і вже поштивіше запитав: — Ви, бува, не того, не колгоспний партійний секретар?

— Ні! Я — жук-гнойовик! Дідок-гнойовичок. Все життя гній на поля вожу. Вивезу, а тоді вилами розкидаю. Грижу на них нажив. Ось вона в мене тут під куфайкою, збоку на животі висить точнісінька, як буряк. Скорчився через неї і погибаю. — з гордістю доповів Дузю дідок.

— За безбережну любов до ордена Червоного Прапора військово-морського флоту нагороджую вас подарунком. — і мічман Микита Дузь зняв зі своєї шиї свої качки і почепив їх на шию діду.

— Слава підводним човнам і наземним амфібіям! — дихнув на собі качками дідок-шугачок-гнойовичок і обійняв Дузя — прихилився щокою до його на грудях медалі й коли вколовся об неї, об її гачок-трійчачок, то не лише не відчув уколу, а раз, і вдруге, і втретє, — тричі! — поцілував медаль.

— Ура! Ура! Ура! — так само тричі гойднули небом сини штормових морів і свою сухопутню флотилію підвели до святкових столів дядьків і тіток.

Фіолетовими губами оркестранти врізали гімн, і поки дядьки та тітки відкладали виделки і вслід за начальством підіймались на ноги, бідашко Гикавка звузив прожектор до кинджального струменя й з даху амфібії всадив його в миску з тушкованою капустиною. Миска з капустою, а біля неї гранчак і недопита пляшка заіскрилися й засіяли. Гикавка загикав гикіше й під бухкання бубона пострумував від миски до миски.

— Що ти лазиш по тарілках. Ніяк не можеш наїстися. — наскіпивсь на нього Дузь і, як стояв, — вся увага на гімн! Навитяжку перед ним! — не змигуючи, звелів: — Начальство шукай, начальство! Йосип його на кобилі!

Гикавка шморгнув носом й від лоскїтливих мисок переметнув прожектор на обличчя дядьків — замерехтів по їхніх виструганих вітрами обличчях:

— Воно? Не воно?

— Хіба не бачиш, що не воно! Це — рядові, рядові Івани!

— А ці? А ці? — Гикавка світлонув по дядьках-музикантах, що були вже на середині гімну, додували його з останніх, уже посинілих сил.

— Та на греця мені ці сизопикі биндюжники! — вибухнув Дузь.

Гикавка пострумував праворуч та знову втрапив на стіл! Але на цім окремім столі шикувалися миски не із тушкованою капустою, а з курячими пупками.

— Ти знов, ненажеро, приклавсь до харчів? Пупків тобі захотілось!

— Та нічого мені вже не хочеться! — і Гикавка гикнув, що очі йому підстрибнули, і підстрибнули куди треба: над курячими пупками височіли макінтоші й плащі! І голови, голови, — точнісінькі, як і в Дузя. — на опасистих шиях пудові гирі.

— Воно? Не воно? Воно! — сам себе запитав і сам собі відповів Гикавка й пострумував від гирі до гирі: всвітився в одну і другу, надибав на третю, четверту й п'яту, на шостій затримався, бо та, шоста гиря, посміхнулась йому в прожектор золотими зубами. "Мені б такі кланцаки на показ для баришень." — подумав пошепки він і не зчувся, як сам разом із отією Золотозубою Гирею став дотягувати слова велеславного гімну.

— Що ти муркочеш собі під нюхало і світиш, як в підземеллі? Зафугуй на повну катушку, щоби й чортів стало видно. — наказав йому Дузь, і Гикавка впалив прожектором так, що стало видно не лише дядьків і тіток, й начальство, але й за начальством, за його спинами, прихованих у темноті, в чорних плюшах-жакетах чотирьох молодих чортиць.

"Мої ж ви любесенькі і коханесенькі." — знову подумав пошепки він, коли на чортицях гімн догримів і вони, всі чотири, — одна височенька з прапором і медаллю, і друга, хоча й невеличка, зате ладненька, ніби та рибочка-барабулька, з кудлатим буряком на руках, та ще дві чорнявенькі повновиді із транспарантом, рушили до амфібії і, як здалося йому, особисто до нього, до Гикавки-Гикавця.

Гикавка розгубився. Не розгубився Дузь. Він знову піднісся духом — вхопив під вуса повітря, забув про напухлу ногу, хукнув і сплигнув з амфібії. За ним — як з води — вирости його невтомні приборкувачі морів. Вони збили на потилиці безкозирки, вловили ніздрями благодать випивання й, карбуючи крок за мічманом, під несміливі оплески дядьків і тіток, і під поважні очі начальства попрямували до Магди, Валі, Жені і Клави, і перед ними — прапором, транспарантом та Головним Буряком Дня Буряка — урочисто вклякли.

Бубон грякнув і вмовк. Настав великий мовчок. Великий, але недовгий: подібний до бегемота, з темряви на амфібію ледве не налетів чийсь підсліпкуватий автобус. Він навідався на гальма, тис на них й тис, та однією своєю фарею все-таки тицьнувся в броньований борт амфібії, хоркнув й заглох. Сліпенька фара розплющилася, а вже й до цього облуплені його боки облущилися до лусочки, і дощечка з написом "Районний Будинок культури" хряснулася об капот, де з перегрітого радіатора порскала сиза пара. "Ще загориться дурбило й вибухне, і позносе нам голови." — цим разом вголос подумав Гикавка, коли з автобусових дверей, довжиною і висотою майже як сам автобус, й так само схожий на бегемота, став виходити стіл. Сам. Без нікого. Стіл висунувся й посунув прямо до моряків і з-під його фіолетової, опадаючої до землі скатертини забасюрило:

Гоп, мої гречаники,

Гоп, мої милі,

Зустрічаймо і вітаймо

Чорноморські хвилі!

"Шо за чортє шо?" — вже і пошепки й вголос подумав Гикавка і спостеріг, як те співаюче бегемотисько, похитуючи фіолетовими боками, допливло й зупинилося перед настовбурченими бровами Дузя, і з-під скатертини в сірій солдатській шинельці, з червоним бантом на ній, схожий на зайчика, вигулькнув чоловік. Його заячі очі охопили одразу всіх — і начальство, і Дузових мореборців, і дядьків та тіток, і, стуливши над головою долоні, той Заячий Чолов'яга проголосив:

— Народ і армія — єдині! Гоп-ля!

Й тієї ж миті з-під скатертини, з-під столу, тримаючи його над собою на витягнутих руках, у веселих, як вогонь, шароварах, постали чорновусі хлопці-орли-басюри.

Гоп, гоп, гопака,

Привітаймо моряка! —

ревонули вони, що тітки та дядьки аж привстали, а Золотозуба Гиря сказав:

— Новітня народна пісня...

— Гоп-ля! — вдруге вигукнув Заячий Чолов'яга і цим разом за його повелінням з-під фіолетового запинала в темновишневих спідницях, в легких лебединних кофтах з'явилося восьмеро усміхнених вишеньок-черешеньок! Четверо з них на лебединих руках тримали перед собою повні гречаних млинців макітри, а четверо на підносах — бутелі з оковитою.

— Ууу! — завили Дузеві морські сіроманці.

— Наші незамінимі гості. — вклонився Заячий Чолов'яга. — Своїм коронним, спеціально для вас підготовленим номером вас віншує тричі лавреат районного огляду художньої самодіяльності, наш колгоспно-агітаційно-інструментальний ансамбль "Бурячок".

Чок, чок, чок,

Вас вітає "Бурячок"! —

розтулили вишневі вуста темновишневі черешеньки і просто з макітер, зі своїх рук почали пригощати незамінимих гостей!

Проковтнувши гречаника, Дузь притулився щокою до ліктя своєї вишеньки, змахнув з голови кашкета і став перед нею на коліно! Змело з голів безкозирки й за прикладом Дузя перед ласкавими благодійницями опустилося долі все його товариство! Від похиленого на коліна моряцтва в тіток за столами набігли сльози, краєчком хустин вони промокнули очі і жалісливо подивилися на своїх чоловіків. Та їхні ведмедкуваті чоловіки-дядьки ніби нічого і не помітили: вони лише нижче схилили над мисками голови і заходилися длубати вже задубілу капусту...

Гоп, гоп, гопака

Почаркуймо моряка! —

басонули хлопці-орли-басюри, і ті з молодих черешеньок, що на підносах тримали трилітрові бутелики з п'ятдесятиградусним народним напоєм під назвою "бурячиха-три гички", за сигналом руки Заячого Чоловіка підпливли до схилених долілиць синів морських безодень і свої бутлики приставили їм прямо до губ.

І заходили спраглі моряцькі борлаки. Гольгання з шийок бутеликів в пошерхлі моряцькі горла почув біля прожектора навіть Гикавка і, як і досі, на своє натщесерце та натщегорло застрибав прожектором від макітер до бутликів, а від бутликів до макітер.

— Оркестр, польку-бабочку! — з курячим пупком на виделці Золотозуба Гиря оглянувся до музик, і з-поза спин дядьків і тіток, й начальства з розпалених труб дядьків-музикантів вилетіла полька-бабочка-веселунка. Вона, видно, й сама вже гарненько хильнула первака-веселухи, бо вжарила так, що Дузь та його мореплавці підкинулися мало не вище своїх голів. І хто навприсядки, а хто скоком-боком, з розбубнявілими очима, півтора десятка синів штормових морів оточили вісьмох черешеньок. Ті спочатку заусміхалися, та коли лицарі безодень й пучин їх межі собою не поділили і в чотири руки стали рвати кожен собі, а коли ще й своїми морськими просоленими губами напосіли

на їхні медові вуста, — черешеньки-вишеньки заойойкакали. Кофточки на них затріщали. Покотились під ноги бутлики та макітри. А полька-бабочка як сказала. Вона додала вогню, що й Дузь загубив кашкета — його черешенька кинулася від нього під фіолетову скатертину, під стіл! Дузь шугонув під скатертину за нею, вона вискочила з іншого краю стола, та Дузь прихопив її й там, та, виявилося, що не її, а ту, що досі темніла з прапором, і та, що темніла з прапором, а з нею й дві з транспарантом та ще одна із несосвітеним буряком на руках, — рвонули, як дикі, в поле. А тут іще й Гикавка вимкнув прожектор. Гикавка вимкнув його навмисне, чи його ненароком виключив дідок-гнойовичок, що, обійнявши прожектор звисаючими з шиї качками, щось прожекторіві бурчав, — темрява стала чорніша. Темрява, як у шторм, загойдалася в очах Дузових чорноморів. Вони стали півколом, волокушею-тралом, і вислизаючих з їхніх обіймів черешенок заходились тіснити, тралити до амфібії. І вже до неї дотралили, і вже почали їх в амфібію від землі відривати, як раптом в моряцькі вуха жажнули кулаки. В головах Дузових морелюбів розірвалися, наче бомби і, збиті з ніг, вони опинилися на бурячищі. Як бутлі і як макітри. Хто залетів під амфібію, хто влип і осів біля її броньованого боку, і понад ними, опускаючи кулаки, затуманіли хлопці-орли-басюри. Непоспіхом ті кулаки-басюрища обійняли білесенькі кофточки своїх темновишневих гарнунів і разом з ними потуманіли до облущеного автобуса... Ніби крізь каламутну хвилю, Дузь додивився їм вслід, торкнув синяки, що, наче дріжджове тісто, почали сходити під очима, мацнув у роті розхитаного зуба, звівся на ноги й полеглу свою команду повіншував:

— Чок, чок, чок, нас вітає бурячок, Йосип його на кобилі! Полундра! Задній хід!..

...Манюня підвела голову, а Султанчик, що лежав на ряднині біля його плеча і наслуховував польку-бабочку, зненацька зірвався на лапки, вискочив на сидіння й задзявкотів: У місячному жовтіні до воза добігало четверо чорних примар — розтріпані й мокрі Магда, Валя, Женя і Клава мало не падали.

— Рятуйте, бо ця матросня нас пороздирає! Он вона, он вона на машинах за нами женеться! — і Магда плюнула на виринаючі з теміні моряцькі фари.

— Бігом, дівчата, на віз! Давайте мені ваше знаряддя!

— Та ну його, це знаряддя! — і свого буряка-лева Клава шпурнула під колесо, з рук Валі і Жені туди ж полетіли і їхні, схожі на списи, акацієві тички із транспарантом, лиш Магда не знала куди притулити прапор. Вона крутанулася з ним — не під колеса ж його запихати. І не кидати під кущі! — коли, діставши з амфібії, Дузів прожектор мазнув її по лиці. Магда позеленіла, встромила прапор у землю перед Манюнею і, наче рибина з води, викинулася на воза, де одна біля одної, не дихаючи, лежали Валя, Женя і Клава. І тільки-но я їх прикрив кожухом, як Дузева колісниця загальмувала і з її сталевого даху, з підвішеними під очима ліхтарями-синцями, з діркою замість зуба намалювався Дузь. Він був щасливий. За все його флотське життя в нього ще не було таких знаменитих подій, як за один цей вечір! І він мені сповістив:

— Товаришу маршал, доповідаю! Ох і гульнули! А привітань! А музики! Гречаники на меду! А вишеньки-черешеньки-степовички! Закачаєшся! На одній комсомолочці з прапором і медаллю я мало не оженився!

На таку Дузеву новину одна з моїх баришень — скоріше за все, що Магда. — сіпанула ногою, кожух ворухнувся, Дузь те помітив і перестав балакати. Затим він глянув на мене і в його погляді я прочитав: "Так у вас тут, товаришу маршал, на возі гостя!.. Прийшла? Навідалася!" — й набрякли свої ліхтарі він перевів знову на воза, на горбкуватий кожух: промацав його очима й зметував, що хочеш-не хочеш, а треба звідси линяти-відчалювати. Та повен Днем Буряка, Дузь мусив іще щось сказати таке, аби його особу поцінувала та, що гостилася в мене під кожухом. Тож перед тим, як все-таки попрощатися, сіроманець морських широт ввічливо кашлянув, набрав під щоки повітря і, підвищивши мене в чині на вищий, найвищий ранг, пропечатав:

— Товаришу генералісимумс! Окремий загін моряків ордена Червоного Прапора Чорноморського флоту по допомозі трудящим колгосникам для вивезення буряків на цукровий завод завдання виконує!

— Так тримати! — відповів я і Дузю, і Гикавці, що цим разом смалив прожектором не по Манюні й мені, — боявся — а косив по верхів'ях акацій понад нашими з Манюнею головами.

— Товаришу генералісимумсе! — знову глянув на таємничий кожух урочистий Дузь і понизивши голос, перейшов на шепіт. — Пробачте й простіть, коли що не так.

— Як це — не так? Все, мічмане, так! Дорогу на цукроварню знаєте? Не заблудетеся?

— Не заблудемося! Дорогу туди нам показує тутешній шановний громадянин.

— Осьосьо я! — і з-поза Дузевого плеча визирнув дідок-шугачок-гнойовичок.

— Що ж ви, шановний, ховаєтеся?

— Та де я ховаюсь? Я не ховаюся! Ось я — виходжу! І руки по швах, він з'явився увесь: в зацібненому на шпильку сірому піджачку, в сірому картузику-шестиклинці і з низкою сірих качок на шиї. Я підійшов до амфібії, дістав сигарети й подав Дузю, Гикавці і дідку:

— Закуріть на дорогу, щоб вуха не пухли!

— Товаришу головний генералісимумс! — поклавши сигарету за вухо, заговорив дідок-шугачок-гнойовичок — тутешній шановний громадянин. — Від імені рядового народу прийміть, пожалуста, оці качечки. Не погребуйте. — й нагнувшись з амфібії, зняв зі своєї шиї і почепив на шию

мені низку моїх качок. Всі дев'ять штук. Лапами догори. Прив'язаних до шпагата.

— Спасибі! — подякував я дідку, стягнув з себе куртку і простягнув йому на амфібію. — Прийміть від мене і ви скромну оцю одежину у польових умовах.

— А ви ж у чому зостанетесь? На вас, товаришу генеральний генералісимусе, лишається тільки майка.

— Поважаю ваше батьківське піклування, — відповів я шановному громадянину-мирянину, — та смію запевнити вас, що радянський генералітет ходити голим не буде.

Після цього дідок куртку прийняв, пригладив на ній золотаву блискавку й зустрівся з Манюнею: стоячи під золотими китицями державного знамена, Манюня строго дивилася на дідка. Так само строго і по-державному споглядала дідка й сорока, що злетіла з гнізда і всілась на кінчику прапора. Шановний громадянин не розгубився — приклавши руку до картузика-восьмиклинки, він козирнув їм обом: і тій, що сиділа на прапорі, і тій, що під ним стояла:

— Слава партії і правительству!

— Тепер, Йосип його на кобилі, дайош цукроварню! — скомандував Дузь, і в супроводі допитливої сороки красотуля-амфібія, ведучи за собою згорблені буряковози, почаділа соляркою на косогір. В сіянні прожектора на її броньованому даху, піднявши над головою мою, а тепер уже власну білу фланелеву куртку, дідок-шугачок-гнойовичок — тутешній шановний громадянин, даленіючи, заспівав:

Ой що ж то ай за ворон,

Що по морю кряче!..

Лишившись у майці і з низкою невідворотних, вічних качок в себе на шії, я стояв перед возом, а з нього, з-під кожуха на мене дивилися Магда, Валя, Женя і Клава.

Ой що ж то ай за ворон,

Що по морю кряче, –

голосом дідка-гнойовичка своїм баришням заспівав і я, і підійшовши до них, нагнувся й поцілував їх в очі — всіх чотирьох: Магду, Валю, Женю і Клаву. Вони зажмурилися і поки отямлювались, я їм сказав:

— Вітаю вас і поздоровляю: День Буряка і Ніч Моряка скінчилися, і тепер ми, дівчата, можемо повечеряти по-людськи — харчі висять у мене на шії.

— А море? — раптом спитала Клава.

— Море? Яке ще море? — не зрозумів я.

— Про яке ви згадали. Я, признаюся вам, зроду моря не бачила.

— Ніколи-ніколи?

— Ви не повірите, але я навіть не можу його представити — яке воно є? Ми ж тут усі до села припнуті, як до кілка кози! Я глянув на Магду:

— І ви не бачили?

— Таке скажете. — і її попелясті очі усміхнулись мені вже знайомим мені причаєним жаром.

— А хоч би раз ногу в море вмочити. Хоч би один разочок! —
вихопилось у Жені і вона чомусь глянула на Манюню, що підійшла, стала
в мене за спиною і, як здалося мені, зітхнула. Я взяв Манюню за повід і
своїм гостям сказав:

— Дівчата, а коли зробимо так: запряжемо Манюню й усім нашим
гуртом до моря поїдемо. Я собі думаю, прикидаю: до моря від нас, коли
брати від нашого воза і до Одеси, десь під сто п'ятдесят кілометрів —
два дні дороги. А план у мене такий: не сільськими доріжками, а трасою
Київ-Одеса прокотимося до моря і не як невідомі колгоспні марійки, а як
щасливі буряківниці колгоспних ланів — під розгорнутим прапором і
транспарантом "День Буряка". І всі на трасі гаїшники знатимуть:
заслужені буряківниці, — одна з золотою медаллю — їдуть в Одесу на
виставку передовиків народного господарства. А під Одесою ми
потихеньку з'їдемо на узбережжя, розкладемо намет і ви вмочите ноги в
море — накупаетесь досхочу! А коли накупаетесь і на море надивитесь,
Манюня повезе нас назад — вас у село, а мене у цю ж лісосмугу.

— А як голова колгоспу чи бригадир — кинуться, а нас нема! —
забідкалась Валя.

І тут я побачив, як спаленіла Магда.

— Ми з буряками управилися? То чого їм від нас іще треба?! А по нас
вони кинуться, коли поженуть на кукурудзу. Тож якийсь тиждень ми у
запасі маємо.

— То згода, дівчата? Їдемо!

— Дайте я вас поцьомаю! — Магда зіскочила з воза та, озирнувшись
на Валю, Женю і Клаву, зніяковіла і до мене не підійшла. Я засміявся:

— Йдіть у село, збирайтеся і не гайтеся! Вранці рушаємо!

— Не загаймося! Ми — скоренькі!.. — спурхнула з воза Валя, і вниз по дорозі вони подалися до свого села. По дорозі, що вчора вночі була Магдиною і моєю...

Я зняв з шиї качки і на провислім шпагаті знов розтягнув їх поміж двома акаціями, — завтра при дні, коли я вже поїду, хтось буде йти й моїх пернатих побачить. Побачить, здивується, і як особисту здобич, відв'яже їх від акацій і забере з собою — собі на втіху, мені — на згадку ...

За мною з воза стежив Султанчик, а з кінчика прапора, що досі стирчав перед Манюнею, водила оком сорока. Султанчик з сорокою перемовлялися: Султанчик на неї погавкував, а сорока до нього погиркувала. Я виліз на воза, накинув на плечі кожух, увімкнув ліхтарика, дістав з діжечки свою золоту чарчину і пляшку. За кожним моїм ворухінням зголоднілий Султанчик з сорокою стежили незмигненно: і як відкриваю діжечку і дістаю пляшку, як обтираю її полотниною, як споліскую чарку й наповнюю, як підношу її до губ і як, пригладивши вуса й відкинувши голову, випиваю. Я випив, а облизався Султанчик. Що лишалось мені? Налив Султанчику. І він, сучий синок, навіть і не понюхавши, самогон це чи віскі, вилизькав все до дна. І з таким задоволенням, що від його задоволення сорока й собі свого дзьоба обтерла крилом, ніби салфеткою. Ну як тут не пригостити корінну жительку лісосмуги? Налив сороці. Поставив чарку на діжечку і подумав: злетить вона з прапора чи побоїться і не злетить? З золотих чарочок сороки п'ють не щодня. Не побоялась. Злетіла. Встромляючи дзьоба в чароньку і задираючи його над собою, встромляючи і задираючи, сорока віскі пила з охотою. Так само з охотою перехилив з плящини і я. Мені стало лагідно і спокійно: Манюня біля воза дрімала, перед тихою нею спав на землі і кудись біг уві сні, — перебирав копитцями. — Орлик. Все навколо було, як і вчора вночі, коли я сюди приїхав: акацієва лісосмуга і сороче кубелечко над головою, ліворуч — вже добре знайоме мені бурякове поле, праворуч — спорожнілий баштан. Замість динь й кавунів зараз на ньому гнався у ріст буркун і темнів низькуватий мишій — там в поті чола трудилися миші: миші готувалися до зими. Де яке зернятко — диняче чи кавунове, заячої конюшинки чи буркуна — все ними зносилося

і збиралось до чималеньких мишачих купок. Та особливо любили миші мишій! Його темно-зелені щетинисті колосочки. Дрібненькими білими зубками сірі гризунчики обсікали мишієві колосочки зі стебел й натужно попискуючи, тягли їх до купок — у зимові свої комори. І так з ночі у ніч. Але цієї ночі не повезло: з Магдиного села на баштан облавою на мишей вийшли сільські коти. А кожен кіт у голові мав невеличку електростанцію, і та його власна невеличка електростанція розжарювала очі котяр так, що жовтим і жовчним вогнем з теміні в поле вони горіли на кілометр.

Ось і тепер: біля десятка білих, рудих і чорних з маленькими вушками головатих соратників по облаві вирушили до мишачого баштану. Глиняною стежиною вони спустилися з пригірка у ярк і на нечутних своїх котячих подушечках пошурували до лісосмуги. Ще навіть не доходючи до лісосмуги, коти почули — баштан ходить ходором. Миші тупотіли на нім, як коні. Не зупиняючись, коти перемикнули очі на максимальний режим і крадучись під акаціями, розігналися і з розгону стрибонули в мишій. А стрибаючи, встигли побачити, як з того їм насупроти горіли очі лисиць і горіли не згірш від котячих. Як і коти, лисиці також прийшли на законне своє мишкування і замість того, аби розважливо та без нервів помишкувати, наразилися на котяр. Намагнічені люттю, одні і другі аж захиталися і потяглися по колу, аби собою окреслити, що мишачі угіддя на баштані належать виключно їм. Кому? Та звичайно котам. Та звичайно лисицям.

Йдучи по колу одні другим назустріч, коти і лисиці зупинилися в мишії неподалік від мого воза. Напружинені, вони полотніли і їхні вуса свербіли на бій. На битву. А те, що тут віз, Манюня і я — їх не обходило. Вони стояли писок навпроти писка й вичікували, хто першим опустить хвоста. І хто першим опустить, той і почне тікати. І тут перед стоячими писок навпроти писка котами й лисицями з'явився Султанчик. Під прикриттям сороки, що, видихаючи віскі, зависала над його мордочкою і обвівала її крильми, Султанчик пішов поміж котами й лисицями. З посоловілими очками, він попростував поміж ними і всім попідряд, по черзі почав роздавати поцілунки — лизькати їх у писки. Від Султанчикового

панібратства в котів і лисиць стався серцевий напад. Та коли рябенька почвара обіперлася лапками на одну із лисичок і, гикаючи, прийнялася лисичці щось на вушко мугикати, отетерілі коти і лисиці дали драпака... Султанчику я сказав:

— Ось до моря доїдемо, кину тебе у море і попливеш, Султанчику, до султана в Туреччину і прямісінько у витверезник.

На таке моє слово рябенький сучий синок став на собі ловити блоху, що з лисички на нього скікнула, і од тієї блохи і віскі Султанчиком підкидало...

5

Траса Київ-Одеса була не для Манюні. Від неї в Манюні боліла голова. Навіть цокіт власних підків по асфальту видавався їй чужим. А коли ще й гаїшник-міліціонер, як гужовому транспорту, причепив їй до лоба фосфорируючу бляшку, що звалася катафот, і дотепно сказав, що "віднині твій лоб, конячко, буде вночі світити, і гляди ж не мені, бо тут тобі не колгосп, а державна саша." — Манюня усе ж раділа: вона любила кудись іти. Вона любила ходу. Ось як тепер рухалася по трасі, а понад нею вгорі, перед її очима, похитуючи хмариною, йшло синьобоке небо. Те синьобоке небо похитувалося й поперед Орлика — прив'язаний до голоблі, на короткому повідку він дріботів біля Манюні поруч. А черідки автомашин. Порівнявшись із Манюнею, автомобілі призупинялися, визнавали її за свою і від душі сигналили. Вони вітали Манюню, бо де ще зустрінеш таку, ніби вилиту з міді, справну кобилку, що під червоним прапором і транспарантом тягнула дебелого екіпажа. Водії визирали з кабін і, як і Манюні, салютували чотирьом моїм баришням — Магді, Валі, Жені і Клаві, що, звисивши з воза ноги в сяйливих на сонці ботах, пускали водіям в очі сонячних зайчиків. Та сигналили водії не тільки Магді, Валі, Жені і Клаві, але й новим моїм пасажирам — чотирьом баришням-козам. Вистромивши з воза роги, ці мої пасажири наколювали на роги автомобілі і з усіх сил мемеркали... А звалилися кози на мою і Манюнину голову якраз саме вранці перед нашим від'їздом. Я вже відсипав Манюні вівса,

дав їй води, злагодив упряж, зати́м Манюню запряг і став чекати. Місяць знизу поблід, й на сві́же горло у Магдиному селі перемовилися півні. Я відчував, що першою прийде Магда. З кожухом в руках я вже її стеріг скраю дороги біля акацій, навіть промацав ногою землю, аби з Магдою нам на кожусі було рівненько, коли раптом переді мною з'явилась коза і вона прокозакала: "Будемо їхати з молоком." — Будемо їхати з молоком! — повторила задихана Магда і притягла на мотузці козу до себе побли́жче, бо та почала придивлятися до кожуха.

— Прив'яжи цю звірюку подалі, бо на все вона дивиться! Усе їй кортить побачити.

— Не сердься! Не сердься! Ну чого ти розсердився? І ніяка вона не звірюка, то в неї роги такі рогаті. Звати її — Місяня. Я дійничку взяла і цідилок. А ще в дорогу для нас принесла клумачок кукурудзяної муки. Для мамалиги. Ти ж мамалигу любиш? Скажи, любиш? Любиш? Любиш?

Я накинув кожух на козу, притулив Магду до себе, коли від ярка почулося ще одне мекання — то зі своєю Місянею, дійничкою і цідилком й так само із клумачком кукурудзяної муки забіліла зубами Валя. А за кілька хви́лин за Валею зі своїми Місянями, дійничками та цідилками, клумачками кукурудзяної муки притемніли Женя і Клава... Разом з Магдою, Валею, Женею і Клавою я запросив на море і їхніх кіз. Тепер ми всі вкупі їхали. Мої рогаті курортниці розташувалися у задку воза на колишнім циганським подертім брезенті і в передчутті морських ванн блаженно ме́мекали.

За Любашівкою до Одеси почалися яри. Помі́ж похиленими горбами ті розлогі долини-яри пролягали впоперек траси і в кожному з них при селі видні́всь невеличкий базарчик. В домашніх халатах й капцях темнощокі жінки таким прої́зджим, як ми, продавали, що в них на городах й садках вродило. Так у перші́м яру з базарчика мої неспокушені баришні, відганяючи ос, наїлися персиків, а кози — динячих шкірок. У другім яру при дорозі на застелених столиках золотів виноград "Дамські пальчики". "Дамські пальчики" мої дами губами відривали по бубочці. У третім яру я

випив літрову кружку темного молдавського "Гратієшті" і підсадив на воза того вина повну бочечку. В четвертім яру купили відеречко бринзи й кастрюлю квашених баклажанів, їх тут називають "синенькими"... Тим часом Манюня потиху тюпачила і коли йшлося під гору, мої дівчата з воза зіскакували і підпихали його. В п'ятім яру звечоріло. Вечір у яр приходить раніше, катафот на лобі в Манюні заблискав, я почав придивлятися, де би заночувати, коли ззаду за нами хтось загорлав: "Я — циган Йона! Я — циган Йона! З Києва скрипку везу! Поступись!" — і в одній руці з батоном, в другій — зі скрипкою, в жовтій сорочці і зеленому капелюсі, на тарабанячій возі-каруці, запряженому сухореброю конячиною, замерехтів і сам Йона. Обганяючи нас, він черканув по мені очима, стьобанув батоном свою конячинку, а порівнявшись з Манюнею, шмаганув по спині й Манюню, і проїхавши трохи ще, завернув до невеличкої річечки, де бовталися циганчата, а на березі при багатті вечеряли два цигани і три циганки. З Манюнею щось зробилося. Ще перед тим, як Йона з траси звернув, за його возом-каруцою Манюнею щось повело, вона пішла підтюпцем, а як побачила шатра, вогнище і циганів, звернула за Йонею і — заіржала.

З долини кричав деркач. Випряжена з воза Манюня стояла над річечкою і похиливши шию на шию Йониній конячині, слухала деркача. Йона та ще двоє циганів — Ілія і Михай, — а з ними і я сиділи біля вогню й кружляли з бочечки "Гратієшті". Ілія різав ниткою мамалиг'у, Михай з відеречка колупав бринзу, баклажани ми діставали з кастрюлі, і знову кружляли з бочечки. З дітьми у шатрах похроплювали циганки. Мої дівчата спали на возі. Біля дійниць, накритих цідилками, дрімали кози.

Йонина скрипка співала всю ніч і коли вранці я поруч з бочечкою прокинувся, — циганів вже не було. Я тільки побачив, як їхні вози-каруци вже застелялися туманцем. Дивилась їм вслід і Манюня. Потім вона подивилась на мене, ще трохи постояла і разом з Орликом пішла за циганами. Манюня пішла за ними...

Київ, 2003 рік.